

ÜNNEPI KÖTET

**DR. BLAZOVICH LÁSZLÓ
EGYETEMI TANÁR**

70. SZÜLETÉSNAPJÁRA

**SZEGED
2013**

BLAZOVICH LÁSZLÓ ÜNNEPI KÖTET

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus LXXV.

ÜNNEPI KÖTET

DR. BLAZOVICH LÁSZLÓ
EGYETEMI TANÁR

70. SZÜLETÉSNAPJÁRA

Balogh Elemér és Homoki-Nagy Mária
gondozásában

SZEGED
2013

Edit

Comissio Scientiae Studiorum Facultatis Scientiarum Politicarum et Juridicarum
Universitatis Szegediensis

ATTILA BADÓ, ELEMÉR BALOGH, LAJOS BESENYEI, LÁSZLÓ BLAZOVICH,
LÁSZLÓ BLUTMAN, PÁL BOBVOS, LÁSZLÓ BODNÁR, JÓZSEF HAJDÚ,
JÁNOS HERCZEG, MÁRIA HOMOKI-NAGY, ÉVA JAKAB, ZOLTÁN JÓZSA,
KRISZTINA KARSAI, TAMÁS KATONA, PÉTER KOVÁCS, JÁNOS MARTONYI,
IMRE MOLNÁR, CSONGOR ISTVÁN NAGY, FERENC NAGY, ZSOLT NAGY,
PÉTER PACZOLAY, BÉLA POKOL, JÓZSEF RUSZOLY, IMRE SZABÓ,
JUDIT TÓTH, LÁSZLÓ TRÓCSÁNYI

Redigit

MÁRIA HOMOKI-NAGY

Nota

Acta Jur. et Pol. Szeged

Szerkesztőbizottság

a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
tudományos bizottsága

BADÓ ATTILA, BALOGH ELEMÉR, BESENYEI LAJOS, BLAZOVICH LÁSZLÓ,
BLUTMAN LÁSZLÓ, BOBVOS PÁL, BODNÁR LÁSZLÓ, HAJDÚ JÓZSEF,
HERCZEG JÁNOS, HOMOKI-NAGY MÁRIA, JAKAB ÉVA, JÓZSA ZOLTÁN,
KARSAI KRISZTINA, KATONA TAMÁS, KOVÁCS PÉTER, MARTONYI JÁNOS,
MOLNÁR IMRE, NAGY CSONGOR ISTVÁN, NAGY FERENC, NAGY ZSOLT,
PACZOLAY PÉTER, POKOL BÉLA, RUSZOLY JÓZSEF, SZABÓ IMRE,
TÓTH JUDIT, TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

Főszerkesztő

HOMOKI-NAGY MÁRIA

Műszaki szerkesztő

MARVANEK JUDIT

Felelős kiadó: HAJDÚ JÓZSEF dékán

Kiadványunk rövidítése

Acta Jur. et Pol. Szeged

ISBN 978-963-306-236-4

ISSN 0324-6523 Acta Univ.

TARTALOM

<i>ELŐSZÓ</i>	9
RUSZOLY JÓZSEF Laudatio 2010 – <i>Blazovich Lászlóról Magdeburgban</i>	11
ANTAL TAMÁS A szabad királyi városokról szóló javaslatok az utolsó rendi országgyűlésen és az 1848: XXIII. tc. keletkezése	21
BAGI ZOLTÁN PÉTER A 16. század végi német hadbíráskodás meghatározó iratának, az <i>Artikelbriefnek</i> rövid vizsgálata	41
BALOGH ELEMÉR Reflexiók a középkori európai perjoghoz	59
BÁNKINÉ MOLNÁR ERZSÉBET A nők érdekeinek érvényesülése a jászkunsági végrendeletekben	69
BATÓ SZILVIA Egy jelenség jogi alakváltozásai: a párbaj útja a bizonyítási eszköztől a bűncselekményig	79
BEKE MARGIT Serédi Jusztinián munkálatai a Codex Iuris Canonici és a Fontes kiadása körül – levelezése alapján	101
BENYIK GYÖRGY Biblia és egyházjog	113
BESENYEI LAJOS A megújult öröklési szabályokról	135
INGE BILY Zu einigen deutschen Rechtsformeln und ihrer Übersetzung ins Polnische und Tschechische	143
BOBVOS PÁL Hegytörvények – hegyközségek	157
DRASKÓCZY ISTVÁN Egy olasz követjelentés tanúsága Mátyás bevételeiről	173
ERDÉSZ ÁDÁM Katedra, társadalom, magánélet – Márki Sándor kolozsvári mindennapjai	185

ÉRSZEGI GÉZA A Paenitentiaria Apostolica dokumentumai „in partibus”	199
FÁBIÁN GYÖRGY Önkormányzati választások Szegeden 1990–2010	223
GÁLFFY LÁSZLÓ Városi autonómia a Loire-vidéken (XII–XIV. század)	239
GELLÉN KLÁRA Gondolatok a burkolt kereskedelmi közlemény tilalmáról	253
HAJDÚ JÓZSEF The cradle of the European unemployment insurance: the Ghent system	263
HEKA LÁSZLÓ Eszék szabad királyi város 1809. évi privilégiumlevele	273
HEINZ HOLZHAUER Recht und Ehre als frühe und als heutige Ordnungskräfte	289
HOMOKI-NAGY MÁRIA Gondolatok a női különjogokról	297
JAKAB ÉVA Földtulajdon és társadalom	309
JÓZSA ZOLTÁN Fejezetek az amerikai közigazgatástudomány történetéből: a tudományos vezetéstől az „új közigazgatásig”	321
JUHÁSZ ANTAL Két szegedi honorácior vagyonleltára 1824-ből, illetve 1848-ból	331
BERND KANNOWSKI Über Goethe, die Freiheit und die Ente in der Rechtsgeschichte	349
FRANK-MICHAEL KAUFMANN Mersätze, Rechtsregeln, Definitionen und (Volks-)Etymologien in der Buch’schen Glosse zum Sachsenspiegel-Landrecht	357
KENYERES ISTVÁN A főváros középkori levéltárának sorsa	369
KISS BARNABÁS Az államkapcsolatok kérdése a kiegyezés korának közjogi irodalmában	383
KORDÉ ZOLTÁN Az erdélyi vajdaság Mátyás hatalomra kerülésétől az 1467. évi felkelésig	391

KOSZTA LÁSZLÓ A hradišei bencés monostor alapításának magyar vonatkozásai	403
KOVACSICSNÉ NAGY KATALIN A magyar városok története a kiegyezéstől napjainkig, avagy falupusztítás várossá nyilvánítással	427
MARJANUCZ LÁSZLÓ A járás a magyar történelemben	441
MARÓTH MIKLÓS Alfarabi Topicája	455
MEZEY BARNA A középkori városi büntetőjog néhány vonása	461
ULRIKE MÜBIG Legitimität und Verfassung	469
NAGY FERENC Gondolatok az életfogytig tartó szabadságvesztésről	493
NAGY JANKA TEODÓRA A népi jogéletkutatás történeti, jogtörténeti forrásai a Dél-Alföldön	505
NIKOLICZA ERIKA A városi közösség formálódása a középkori Magdeburgban	513
OLAJOS TERÉZIA A Kárpát-medencei onogurok történetéhez	521
ŐZE SÁNDOR Dániel próféta birodalmai	533
PETROVICS ISTVÁN Elöljárók, oklevéladás és városigazgatás a középkori Pécsen	545
PITI FERENC Opulai László nádor proskribáló oklevele (1370)	553
RÉVÉSZ ÉVA Delján Péter a Bolgár Apokrif Krónikában	559
RÜSZ-FOGARASI ENIKŐ Örökösödési tendenciák a kora újkori Gyulafehérváron	569
SRĐAN ŠARKIĆ The Legal Status of Villagers in Mediaeval Serbia	579

SEBŐK FERENC Okleveles adatok az 1349. évi országbíróválasztás történetéhez	591
STIPTA ISTVÁN Az egyenes adók és illetékek kezelésére vonatkozó hatáskörök 1875 és 1883 között	601
SZABADOS GYÖRGY Szent István király ellenfeleiről	609
SZABÓ ISTVÁN A Felsőház hatásköre	623
SZABÓ KORNÉL – HERCZEG JÁNOS Demográfiai globális kihívások: 2013	641
SZONDI ILDIKÓ Délvidék	649
GERHARD THÜR Észrevételek a Gortyni Törvényhez	669
TÓTH SÁNDOR A 9–10. századi magyarság politikai szervezete bizánci szemszögből	679
TRINGLI ISTVÁN Segítők a középkori hatalmaskodásban	691
VARGA NORBERT A törvényhatósági bizottság alakuló ülése Debrecenben és Szegeden	715
VEKOV KÁROLY Mecénatúra vagy elkötelezett szakmaiság?	727
VÖLGYESI LEVENTE Plébánosválasztás és más kegyúri kérdések, valamint a lelkiismereti és vallásszabadság érvényesülése a kora újkori magyar városok jogéletében	737
WEIS BOGLÁRKA Megszerezni és megtartani egy kiváltságot	749
<i>Tabula gratulatoria</i>	761
BLAZOVICH LÁSZLÓ válogatott publikációs jegyzéke	763

KOSZTA LÁSZLÓ

A hradištei bencés monostor alapításának magyar vonatkozásai

A cseh és a magyar egyház története a 11. században sok szálon érintkezett. Az egyházi kapcsolatok a magyar kereszténység 10. század végi gyökereitől kimutathatók. A prágai püspökség létrehozásának körülményei bizonyosan Géza magyar fejedelem udvarában is ismertek voltak. Szent Adalbert prágai püspök is megfordult az Árpádok udvarában és hatással volt az utóbb királlyá koronázott Istvánra. Későbbi hagyomány szerint Adalbert vállalt közvetítő szerepet abban, hogy István Gizellát, a bajor herceg leányát kapta feleségül. Adalbert mártírhalála után pedig a püspök tanítványainak egy része Magyarországra kerülve és meghatározó szerepet játszottak a magyar egyházszervezet alapjainak lerakásában. Az első magyar bencés monostor, a pannonhalmi apátság első szerzetesei, vagy azok egy része Prágából a břevnovi apátságból érkezhettek. Pannonhalma első apátja, Anasztáz korábban Břevnov élén állt. Az 1001-ben létrejött esztergomi érsekség védőszentje is Adalbert lett, sőt az érsekség élére is valamikor 1002/1003 táján Adalbert tanítványa, Radla–Sebestyén került.¹

A kapcsolatok a 11. század harmadik évtizede után némileg ritkábbá váltak, de a század közepén néhány évig Magyarországon találtak menedéket a Csehországból elűdözött sászavai szerzetesek. A század végén pedig mintha újból felerősödtek volna a cseh–magyar egyházi kapcsolatok. Bizonyosan hatott Szt. Vencel és Ludmilla csehországi kultusza arra, hogy az Árpádok is saját szentek tiszteletének kialakítására törekedtek és 1083-ban meg is történtek a szenttéavatások. Szt. László király udvarába járt és Esztergomban hunyt el a század végén Jaromir–Gebhard prágai püspök.² A 11–12. század fordulóján keletkezett Szt. István-legendákban a magyar kereszténység alapjainál, a korai német hatás elhalványítása érdekében, Adalbertet állították előtérbe és tették meg István megkeresztelőjének.³ A 11. század végén alapított zágrábi püspökség élére, tekintettel az egyházmegye döntően szláv lakosságára, egy Duh nevű cseh papot állított Szt. László király.⁴ 1099-ben Břetislav cseh herceg kérésére Hermann nevű káplánját, akit prágai püspökké választottak, Szerafin esztergomi érsek szentelte pappá Eszter-

¹ BOGYAY 1994, 193–205. pp.; VESZPRÉMY 1998, 321–337. pp.

² MGH. Cosmae Pragensis chronica Boemorum 146. p. (II/41.); GOMBOS I. 804. p.

³ SRH. II. 380–381. pp.

⁴ MES. I. 85. p.

gomban. A cseh hercegi káplán kíséretében lévő Kozma krónikás, prágai kanonok is a magyar érsektől kérte ugyanekkor a pappá szentelését.⁵

A cseh–magyar egyházi kapcsolatok egyik további fejezete az Olomouc melletti hradištei bencés monostor alapítása. Cseh és a magyar kutatás egyaránt elismerte, hogy a monostornak vannak magyar vonatkozásai. A magyar szakirodalomban kezdetben azt hangoztatták, hogy az alapításban Ottó herceg mellett részt vett magyar felesége, I. Béla király leánya, Euphémia.⁶ Utóbb felfigyeltek arra is, hogy a monostor felszentelése kapcsán Ottó herceg 1078. február 2-án kiadott oklevelének formulás részei szinte szó szerint megegyeznek a Magyarországon 1067 körül alapított százdi bencés monostor alapítólevelével. Elsősorban tehát a geneológiai és a diplomatikai kutatás tett említést a két monostor alapítása közötti kapcsolatokra. Kumorovitz L. Bernát a két oklevél egyezéseiben közös előképet keresett.⁷ Györffy György pedig a szoros cseh–magyar kulturális kapcsolatokban látta a két oklevél hasonlóságát.⁸ Az egyháztörténeti munkák nem fordítottak figyelmet Hradište magyar vonatkozásaira. Nem próbáltak meg I. (Szép) Ottó olomouci herceg magyar kapcsolatait az Árpád-házból származású feleségén kívül alaposabban feltérképezni.

A monostoralapítás előzményeinek és indítékainak konkrét vizsgálata előtt arra kell felhívni a figyelmet, hogy a 11. század második harmadában egymással hosszan határosan két hercegség alakult ki. A 10. században Morvaország még egyfajta ütközőzóna szerepet játszott Csehország, az Ostmark, Lengyelország és Magyarország között, bár, különösen az északi vidéken, egyértelmű volt a Přemyslek befolyása.⁹ A 11. század harmincas éveire a Přemyslek elfoglalták Morvaország teljes területét és különálló hercegségek kialakításával Brno és Olomouc központokkal integrálták.¹⁰ Ezzel szinte egyidőben, 1048-ban a határ magyar oldalán is hercegség (dukátus) szerveződött meg.¹¹ A hercegségek létrejöttének célja a határvédelem mellett a központoktól távoli területek integrációjának előmozdítása, a Přemyslek, illetve az Árpádok hatalmának biztosítása, államszervezetének kiépítése. Mindkét hercegség élén a dinasztia tagjai álltak és több központjuk alakult ki. Morvaországban Brno és Olomouc, sőt rövid ideig Znojmo is egy részhercegség székhelyeként funkcionált. Magyarországon a 11. század közepén létrejött hercegség területét nehéz pontosan meghatározni. Annyi bizonyos, hogy az ország északi és keleti területeit fedte le. A lakott országterület egy harmada tartozott a herceg(ek) irányítása alá.¹² A hercegségnek két központja alakult így ki. Az egyik északnyugaton Nyitra volt, míg a keleti területeken székhelye a bihari földvár lett. A két központ közül az 1060-as években már bizonyosan a nyitrai a fontosabb.¹³ A magyarországi dukátus 1048 táján jött létre és első vezetője, I. András király Lengyelországból visszahívott öccse, Béla herceg lett, aki 1060-ban erőszakkal megszerezte a ki-

⁵ MGH. Cosmae Pragensis chronica Boemorum 169. p. (III/9.). GOMBOS I, 805. p.; KOSZTA 2003, 33. p.

⁶ WERTNER 1892, 167–169. pp.

⁷ KUMOROVITZ 1963, 4–5. pp.; KUMOROVITZ 1960, 258–260. pp.

⁸ GYÖRFFY 1984, 876. p.

⁹ TRÉŠTIK 2000, 2. p.

¹⁰ KRZEMIENSKA 1980, 195–227. pp.; KRZEMIENSKA 1987, 18–21. pp.

¹¹ KRISTÓ 1974, 40–59. pp.

¹² GYÖRFFY 1959, 40. p. KRISTÓ 1974, 65–79. pp.

¹³ KOSZTA 2008, 281–282. pp.

rályi hatalmat. I. Béla királyként 1060–1063 között megszüntette a hercegséget, majd miután német segítséggel I. András fia, Salamon trónra került, kényszerből 1064-ben vissza kellett állítania a dukátust. Az új királynak az elhunyt I. Béla lengyel támogatást élvező fiaival osztoznia kellett a kormányzáson. A hercegi méltóságot az idősebb fiú, Géza kapta meg, aki azonban a dukátus keleti részének irányítását középső testvérére, Lászlóra bízta.¹⁴ Az 1060-as évek második felében a király és a hercegek eredményesen működtek közre az ország védelme érdekében. A sikeres együttműködést az 1070-es évek elején rivalizálás váltotta fel, majd 1073/74 fordulóján fegyveres konfliktus alakult ki, amely 1074 márciusában a mogoródi csatában a hercegek győzelmével zárult. Salamon király kiszorult a hatalomból, úgy tűnik csupán egy – két nyugati vármegyét tudott megtartani és Pozsonyban alakította ki központját. 1074 tavaszán Géza herceget királlyá koronázták.¹⁵ Géza király, úgy tűnik, megszüntette a hercegséget. Az 1077-ben trónra került és korábban szintén hercegeként működő Szt. László király talán megosztotta a hatalmon öccsével, Lampert herceggel, de a dukátus működéséről nincs információnk. Úgy tűnik, elveszítette politikai jelentőségét. A 11–12. század fordulóján Kálmán király és öccse, Álmos herceg hatalmi versengése miatt újra előtérbe kerül a hercegség. Kálmánnak politikai kényszerből szintén osztozni kellett a hatalmon és el kellett ismernie testvére hercegi hatalmát. A hercegségre támaszkodó Álmos azonban nem elégedett másodrangú szerepével és a királyi hatalmat kívánta megszerezni. Kálmán ezért 1107 körül megfosztotta Álmost hercegségétől és felszámolta a dukátust.¹⁶

A közel hat évtizedig fennálló hercegség számára nagyon fontos volt a lengyel támogatás. 1048-ban Béla herceg másfél évtizedes lengyel száműzetésből tért haza. A herceg Lengyelországban nagy tekintélyre tett szert. Kiváló katona hírében állva részt vett a pomeránok legyőzésében és vitézségének elismeréseként összeházasodhatott II. Mieszkó Richeza nevű leányával. Van olyan elképzelés, hogy Béla egy ideig régensként kormányozta Lengyelországot. Bélának lengyel feleségétől két fia, Géza és László született Lengyelországban, akik gyermekkorukat is ott töltötték és természetesen megtanultak édesanyjuktól lengyelül. Béla herceg családja így érzelmileg is kötődött Lengyelországhoz.¹⁷

Béla családja, különösen fiai számára Magyarországra költözésük után is fontos maradt lengyel kapcsolat. A Piast dinasztia politikai és katonai támaszt jelentett számukra. Az 1050-es évek végén, amikor Béla összetűzésbe került I. András királlyal trónöröklésből való kizárása és a németekkel való szövetség kialakítása miatt, a herceg családjával együtt Lengyelországba menekült. 1060-ban jelentős lengyel sereggel tértek vissza és győzték le András királyt. A lengyel katonai támogatás tette lehetővé tehát, hogy Béla 1060 decemberében királlyá koronáztassa magát. Három évvel később András király fia, Salamon német segítséggel visszaszerezte a trónt. Béla a harcokban meghalt és 1063 őszén családjának újból Lengyelországba kellett menekülni. Géza és László hercegek azonnal katonákat kaptak Krakkóból és 1063 végén visszatértek Magyarországra.

¹⁴ A korabeli uralkodók (I. András, I. Béla, Salamon, I. Géza és Szt. László) életrajzára lásd. KRISTÓ – MAKK 1996, 69–124. pp.

¹⁵ KRISTÓ 1993, 96.

¹⁶ A magyarországi hercegség történetére lásd KRISTÓ 1974, 40–124. pp.; KOSZTA 2008, 280–293. pp.

¹⁷ KRISTÓ – MAKK 1996, 78–79. pp.

A lengyel katonai segítség jelentőségét mutatja, hogy hatalmi patthelyzet alakult ki. A német támogatást élvező Salamon király kénytelen volt kompromisszumot kötni a hercegekkel, bevonni őket a kormányzásba, amely hercegség újbóli felállítását jelentette.¹⁸

Magyarországról Lengyelországba a 11. században, sőt úgy tűnik még a 12. század végéig sem lehetett közvetlenül eljutni. A 13. század elejétől a Szepesség, majd utóbb Sáros betelepülésének eredményeként nyíltak meg a közvetlen közlekedési útvonalak.¹⁹ A 11. században ezért két úton, kerülővel lehetett Magyarországból Krakkóba jutni. Az egyik Nyitra érintésével Morvaországon keresztül haladt. A másik a Vereckei-hágón lépett ki a Kárpát-medencéből és Halicson keresztül tartott Krakkóba. A két útvonal közül a morvaországi volt a rövidebb és gyakrabban használt. A morva út politikai fontosságát az is kiemelte, hogy az ország nyugati részét kötötte össze Lengyelországgal. A Magyar Királyság hatalmi központjai az ország nyugati, dunántúli részein voltak. Így Esztergom, királyi székhely és egyben a magyar egyház központja, továbbá Székesfehérvár, ahol a koronázó templom volt, valamint Óbuda, amely közelébe az ország keleti része irányába haladó utak fontos dunai átkelői voltak.

A morva útnak gazdasági jelentősége is nagyobb volt. Rajta keresztül gyorsabban lehetett csatlakozni a Regensburg – Prága – Olomouc – Krakkó – Přemysl – Kijeven keresztül haladó transzkontinentális útvonalhoz és elérni a térség gazdasági élete központjának számító prágai vásárt.²⁰ Éppen ez volt az az ok, amely miatt a 955-ös augsburgi vereség után is megmaradt az út jelentősége a magyarok számára. A 10. század első felében a kalandozó hadjáratok idején Morvaország jelentőségét az adta, hogy a magyarok rajta keresztül tudtak Szászország ellen hadjáratot vezetni. A kalandozó hadjáratok lezárulta után az Árpádok a zsákmány elmaradása miatti bevétel kiesését úgy pótolták, hogy igyekeztek a távolsági kereskedelmet ellenőrzésük alá venni, jövedelmeiből részesedni. A 10. század második felében a Přemyslekhez és a Piastokhoz hasonlóan az Árpádok számára is fontossá vált az útvonal. A 960-as években Ibrahim ibn Jakub már említ a prágai vásáron magyaroktól érkező kereskedőket.²¹ A régészeti leletek is igazolják ezeket a kapcsolatokat, illetve a morvaországi magyar jelenlétet. Morvaországban szép számmal kerültek elő olyan régészeti leletek, amelyek a magyar kapcsolatok bizonyítékként szolgálnak. Ezek a leletek a hadi/kereskedelmi utak mentén sűrűsödnek. A Magyarországról Brnón át Prágába tartó „via regni Bohemiae”, valamint az olomouci út magyar kapcsolatai világosak.²² A 10. századi morvaországi magyar vonatkozású régészeti leleteket korábban leginkább a 10. század közepe előtti kalandozó hadjáratokhoz, a

¹⁸ A 11. század közepi magyar trónharcokra lásd KRISTÓ 1993, 87–99. pp.

¹⁹ A 12. század elején a Lengyelországból visszatérő Álmos herceg Abaújháron tartózkodott. Ez azt jelenti, hogy a Vereckei-hágón keresztül utazott, mivel az 1047-ben Kijevből hazatérő I. András is ezt a települést érintette. SRH.I. 426–427. pp. (147. fej.) A szepességi út használatának egyik első bizonyítéka, hogy 1214 őszén II. András király a Szepességben találkozott Leszek krakkói herceggel. ZSOLDOS 2001, 27. p. A szepességi útvonalra lásd még FEKETE NAGY 1934, 137. p. A 14–15. században használt utak leírása: GÁRDONYI 1908, 194–205. pp.

²⁰ A transzkontinentális kereskedelmi út és a prágai vásár jelentőségére lásd például MESTERHÁZY 1993, 452–453. pp.; TREŠTIK 2000, 49–70. pp.; TREŠTIK 2001, 136. p.; SZÉKELY 2001, 108. p.; KOSZTA 2008, 271–276. pp.

²¹ MMFM. III. 414.; PÜSPÖKI 1989, 175–176. pp.

²² Bosl 1967. 237. p.

magyarok átvonulásához kötötték.²³ Az újabban előkerülő tárgyak viszont bizonyítják, hogy a kalandozások lezárását követően is megmaradt a terület kapcsolata a magyarokkal. Az utóbbi időben inkább a kereskedelmi út forgalmához köthető leletek szaporodnak.²⁴ Különösen Olomouc környékén több lelőhelyen kerültek elő a Kárpát-medence irányába mutató régészeti emlékek, amelyeket a kerámiák mellett egy magyar jellegű szablya és egy lovassír bizonyít. Olyan népesség élhetett itt, amely bizonyosan kapcsolatot tartott a magyarokkal.²⁵ Az összeköttetések kereskedelmi jellegét a pénzleletek megerősítik.²⁶ A kereskedelmi kapcsolatok természetesen a határ magyar oldalán is igazolhatók régészeti leletekkel. A morva és lengyel áruk a Nyitra, Vág és Garam-folyók völgyében és a Dunakanyarban sűrűsödnek.²⁷

A lengyel támogatást maga mögött tudó Béla herceg, majd fia, Géza herceggént tehát nem véletlenül a dukátus két központja közül Nyitrát részesítette előnybe. A nyugati határ védelmének fontossága mellett a Morvaországon át vezető út gazdasági és katonai jelentősége is Nyitra mellett szólt. Innen lehetett a Prágából vagy a nemzetközi kereskedelmi útról érkező kereskedelmet ellenőrizni, az ebből származó bevételeket a hercegség anyagi megerősítésére fordítani, valamint, ha a szükség úgy hozta, gyorsan Krakóból katonai segítséget kérni.²⁸ Mindezt természetesen akkor lehetett maradéktalanul kihasználni, ha a köztes morva területekkel nem ellenséges a viszonyuk.

A 10. század végi, illetve 11. század eleji cseh–magyar egyházi kapcsolatok Adalbert püspökhöz és tanítványaihoz kötődtek, aki nyilvánvalóan a mesterük, tisztelt példaképük családját, a Savnikokat kiírtó Přemyslekkel való oppozíciót jelenítették meg Esztergomban. A Přemyslek a 11. század második harmadában a német csapatok szövetségeseként vettek részt a magyarok elleni támadásokban. 1030-ban I. Bfisláv II. Konrád császár hadjáratához kapcsolódva Morvaország felől talán egészen Esztergom magasságáig hatolt be az országba.²⁹ 1044-ben a csehek segítséget adtak III. Henriknek Aba Sámuel magyar uralkodó ellen az elűzött Péter király trónra való visszahelyezésében. 1051 szeptemberében III. Henrik császár csapataival újra Magyarországon harcolt

²³ Magyar nyelven Nevizánsky Gábor ismertette ezeket a leleteket. NEVIZÁNSKY 1996, 125–139. pp. Profantová szerint ezek a leletek egy része a lechföldi csatában I. Ottó német uralkodó mellett harcoló a cseh csapatok által szervezett zsákmány lehet. PROFANTOVÁ 1992, 15–16. pp.

²⁴ Különösen gyakran kerültek elő ilyen leletek a Trstenic-i területen, amely Morvaország és Csehország között fekszik és a 10. században a nemzetközi kereskedelmi út részét képezte. KOŠNAR 2006, 43. p. A 10. századi cseh és magyar elit békés kapcsolatát említi TRŠTNIK 2001, 138–139. pp.

²⁵ A szablya az Olomouc-Nemilany lelőhelyen került elő. Erre és további Olomouc környéki leletekre lásd KOURIL 2003, 128–136. pp. A leletekre és a rájuk vonatkozó szakirodalomra Jiří Macháček brnói régész-kolléga hívta fel a figyelmem.

²⁶ A 2000-es évig Morvaországban 96 olyan 950 és 1200 közé datálható sírt találtak, amelyben a halottat érmével temették el. A megtalált érmék 36 %-a a magyar király által vert pénz, és ezek nagy részét 1035–1085 között készítették. A pénzek kereskedelmi forgalom révén kerülhettek ki. SZÉKELY 2001, 109. p.

²⁷ MESTERHÁZY 1993, 456. p. és 466. p.; KRISTÓ 2001, 3. p.; KRISTÓ 2000, 92. p.

²⁸ KOSZTA 2008, 281–282. pp.

²⁹ Kozma krónikájából tudjuk „1030. Hoc anno dux Bracislaus magna caede prostravit Ungaros ad terram eorum usque ad urbem Strigoniam devastavit...” MGH. Cosmae Pragensis chronica Boemorum 76. (I/41.); KOVÁCS 1952, 28–29. pp.; MAK 1996, 63. p. Ma a cseh kutatók ezt a támadást inkább 1031-re teszik, és úgy gondolják, hogy miután 1031 tavaszán II. Konrád és fia, III. Henrik kiegyezett István királlyal, a cseh fejedelem megkárosítva érezte magát és ezért indított támadást Magyarországra ellen. PL. KRZEMIENSKA 1987, 18–21. pp.; PŘAZAK 2006, 292. p.

I. Břetisláv.³⁰ A cseh fejedelem 1055-ben közvetlenül halála előtt egy Magyarország elleni háborúra készült.³¹

I. András király 1056 táján békeajánlatot tett III. Henrik császárnak, aki elfogadta ezt, sőt hozzájárult ahhoz, hogy leányát eljegyezzék a magyar uralkodó fiával, Salamonnal. A német-magyar közeledés a cseh-magyar viszony javulásához is hozzájárult, amelyet bizonyít, hogy 1056-ban Vratislav volomuci morva herceg Magyarországra menekült, sőt a kapcsolatok átalakulásának jeleként, feleségül vette András király leányát, Adelheidot.³² Ugyanekkor kaptak menedéket Magyarországon a szláv liturgiájuk miatt elűldözött szászai bencések is, akiket valószínűleg az I. András király alapította Kijevből érkező visegrádi görög rítusúkolostorba vagy a visegrádi szerzetesekhez tartozó zebegényi barlangmonostorba fogadtak be.³³

András király cseh támogatását jelzi, hogy 1060 őszén, amikor háborús konfliktus alakult ki az uralkodó és Béla herceg között, a német csapatokkal szövetségben Vratislav morva herceg, András király veje is Magyarországra vonult katonáival. A csehek azonban késve érkeztek, így a döntő Tiszán túli ütközetben nem vettek részt.³⁴ Béla herceg a lengyel segédcsapatokkal a nyugati országhatárig üzte I. András csapatait és külföldi szövetségeseit. A német–cseh sereg vezéreinek egy része is fogságba került. A csehek egyik vezetőjét Béla herceg tudta nélkül megvakították.³⁵

A cseh támogatás nem csupán cseh katonai segítséget jelentett, hanem azt is, hogy a Krakóba menekült és onnan három lengyel csapattal visszatérő Béla herceg sem használhatta a Morvaországot érintő utat. A herceg ezért csak Halicson keresztül, a Vereckei-hágón át érkezhetett az országba. A herceg és lengyel segédcsapatai előtt ezzel lezárták a rövidebb morva utat. Ezt bizonyítja, hogy 1060 őszén az első, és döntőnek

³⁰ MAKK 1996, 88. p.

³¹ I. Břetisláv 1055 januárjában halt meg Chrudim várában, amikor a Magyarország elleni hadjáratra készült. A hadjárat háttere ismeretlen. MGH. Cosmae Pragensis chronica Boemorum 101. (II/13.) KRZEMIEŃSKA 1987, 18–21. pp. I. Břetisláv magyarországi hadjárataira lásd. LYSÝ 2004, 451–468. pp.

³² Kozma említi, hogy testvére, II. Svyatopluk cseh fejedelem elől Vratislav Magyarországra menekült. „...audiens frater eius Wratizlaus valde eum timuit et secessit in partes Pannoniae, relicta coniugie Olomucin urbe. Quem rex Andreas gratanter suscepit et, quamdiu secum fuit, honorifice eum habuit.” MGH. Cosmae Pragensis chronica Boemorum 106. (II/15.). A cseh–magyar közeledésre lásd KOVÁCS 1952, 29–30. pp.; MAKK 1996, 88. p. és 93. p.; KRZEMIEŃSKA 1987, 33. p. A Vratislav házasságával egyidőben még egy szálon kapcsolódtak ebben az időben az Árpádok és a Přemyslek. A letett és megvakított Péter király felesége lett I. Břetisláv özvegye, Judit. MGH. Cosmae Pragensis chronica Boemorum 108. (II/17.); GOMBOS I. 803. p.

³³ H. TÓTH 1993, 8–10. pp.

³⁴ Hersfeldi Lambert is beszámol a cseh részvételről: „Rex / IV. Henrik / Willihelm um marchionem Thuringorum et Epponem Citicensis episcopum cum duce Boemorum et exercitu Baioarico illuc misit. Sed marchio et episcopus priores Ungariam ingressi, non expectato duce Boemorum, cum Bele signa contulerunt, atque infinitam multitudinem Ungariorum peremerunt.” Lamperti monachi Hersfeldensis opera 78–79.; GOMBOS II. 1390.

³⁵ „Rex autem Andreas... ab imperatore Teutonicorum duos duces, videlicet Vilelmum et Poth in auxilium suum fecit adduci. Ducem quoque Bohemorum, qui consanguineitate eidem attinebat, mercede conduxit et confidebat in multitudine conductorum. Hungaros autem non multos habebat.” „...dux Bela victoriam obtinuit, fere omnibus Teutonicis ibidem interfectis et ducibus eorum comprehensis... et dux Bohemorum captus est et sine scitu ducis Bele exoculatus.” SRH. I. 356–357. Pauler Gyula a krónikában említett cseh herceget II. Svyatopluknak gondolja. PAULER I. 107–109. pp. Valójában itt talán I. András vejére, Vratislav olomouci morva hercegre kell gondolnunk. MÁLYUSZ–KRISTÓ II/1. 337–338. pp. Az elfogott és megvakított dux a csehek egyik katonai vezetője lehetett.

számító összecsapás nem Nyitra mellett, hanem a hercegség kelet-magyarországi központja, a bihari földvár környékén történt.³⁶ Béla herceg és fiai, Géza és László előtt nyilvánvaló volt, hogy a morva herceg szövetsége nem csupán katonai támogatást jelentett I. Andrásnak, hanem ezen keresztül a lengyel csapatok felvonulását is meg lehetett akadályozni, illetve megnehezíteni, vagy késleltetni. A Vereckei-hágón át érkező lengyel katonai támogatás, így először a keleti országrészben volt jelen és nem a hatalomgyakorlás szempontjából fontosabb Nyugat-Magyarországon.

Az 1060-as évek elején változás figyelhető meg a cseh–magyar kapcsolatokban. 1062-ben elhunyt Adelhaid, az időközben cseh fejedelemmé lett Vratisláv felesége, amely a kapcsolatok lazulásához vezetett. 1063 szeptemberében, amikor András király fia, az elhunyt Adelhaid öccse, Salamon német katonai segítséggel visszaszerezte a trónt, nem tudunk arról, hogy cseh csapatok részt vettek volna németek mellett a magyarországi hadjáratban. A trónjától megfosztott és a német hadjárat alatt, 1063 szeptemberében elhunyt Béla király fiai Lengyelországba menekültek és még az ősszel lengyel csapatokkal tértek vissza Magyarországra. A megváltozott helyzetet bizonyítja, hogy Géza és László hercegek a lengyel csapatokkal gyorsan visszatértek az országba és még ősszel felvették a harcot a Salamont támogató németekkel. 1063 őszén a harci események a nyugati országrészben zajlottak és a felek 1064. január 20-án Győrben kötöttek békét. Az események gyorsasága³⁷ és színhelyei azt igazolják, hogy a hercegek és a velük érkező lengyel csapatok a rövidebb, Morvaországon át vezető utat használták. 1063 őszén a csehek nem, hogy katonai segítséget nem adtak a német támogatást élvező Salamonnak, hanem átengedték a Magyarországra tartó lengyel csapatokat. Mindezzel hozzájárultak ahhoz, hogy az 1063 szeptemberében még menekülni kényszerülő hercegek 1064 elejére ki tudták kényszeríteni Salamon királytól, és környezetétől a hatalom megosztását jelentő hercegség visszaállítását.³⁸ 1064 elején tehát nyilvánvalóvá vált Morvaország fontossága a Nyitrán magának székhelyet kialakító Géza herceg számára.

Az 1064 és az 1071 közötti időszak Magyarországon Salamon király és a hercegek közötti eredményes együttműködés jegyében telt el. Közös vezettek hadat az országba betörő ellenség ellen, így a keleti országrészre támadó nomádok ellen, vagy szintén közös nyújtottak segítséget rokonuknak Horvátországban. A közös fellépések egyike az 1067 körül Trencsén vidékére betörő és komoly zsákmánnyal visszatérő csehek megbüntetése.³⁹

³⁶ Az első, és döntő összecsapás a Tiszántúlon volt. SRH. I. 356–357. pp. KRISTÓ 1986, 62. p.; KRISTÓ 1993, 91–92. pp.

³⁷ 1063. szeptember 11-én halt meg I. Béla király, miközben a német csapatok ellen vonult. Szeptember 27-én hagyják el Salamont trónra segítő német csapatok az országot. Így Béla király fiai, Géza, László és Lambert hercegek szeptember második felében menekültek Krakkóba. A lengyel csapatoknak két hónapon belül Magyarországra kellett érni, hogy 1064 elejére kikényszerítsék a békekötést. Moson – Vereckei-hágó – Halics – Krakkó – Halics – Vereckei-hágó és Moson útvonalat ilyen gyorsan nem lehet teljesíteni, különösen úgy nem, hogy közben felkészülnek egy késő őszi hadjáratra. Mindebből bizonyos, hogy 1063 őszén oda-vissza a morvaországi utat vették igénybe a menekülő és katonákkal visszatérő hercegek.

³⁸ SRH. I. 361–362. pp.; KRISTÓ 1993, 94. p.

³⁹ A cseh betörést a magyar krónikakompozíció 101. fejezete (SRH. I. 365.) említi, de pontos idejét nem adja meg. Pauler Gyula szerint Kozma krónikája 1063 és 1067 decembere között nem említ eseményeket, így a cseh betörést erre az időszakra lehet helyezni. A magyar bosszúhadjáratról szóló rész úgy beszél Salamon királyról, mint aki személyesen részt vett a katonai akcióban. Salamon 1067 körül töltötte be a 14. életévét

A csehek Trencsén környékét pusztították el,⁴⁰ így a Vlára hágón (Vlářsky průsmyk) törhettek csak be az országba. A hágó az Olomoucból vezető úton volt. Ez pedig azt jelenti, hogy az 1067-es cseh betörés mögött I. Ottó olomouci herceg akcióját kell látnunk.⁴¹

Ottó herceg I. Břetisláv cseh herceg utolsóként született, ötödik gyermeke.⁴² 1054-ben apja felosztva fiai között Morvaországot, Ottót brnói hercegnek tette meg. Apja halála után idősebb testvére, II. Svyatopluk lett a cseh herceg, aki megszüntette a részfejedelemségeket. 1061-ben fiatalabbik bátyja, II. Vratisláv került hatalomra, aki viszont visszaállította a morva részfejedelemségeket. Konrád nevű testvérének adta a nyugati részt Brno központtal. A keletit pedig Olomouc székhellyel Ottó kapta meg. Prágai Kozma szerint a brnói rész volt a termékenyebb, a keleti viszont alkalmasabb volt a vadászatra és halban is gazdagabb volt.⁴³ A morva hercegség keleti fele volt tehát a kevésbé betelepült. Területre viszont az olomouci volt a nagyobb, valamint stratégiai jelentősége is fontosabb volt, mert Lengyelország és Magyarország felől védte a cseh területeket.⁴⁴

A Salamon király és a Géza herceg vezette akció így Ottó herceg ellen irányult és a magyar krónika szerint komoly pusztítást végeztek és nagy zsákmánnyal tértek haza.⁴⁵

A határmenti összecsapások után a határok kölcsönös biztonsága miatt mindkét fél számára fontos volt a háborúskodás lezárása. Így Salamon és Géza herceg békét kötött Ottó olomouci herceggel, amelyet dinasztikus házassággal is megerősítettek. Ottó herceg feleségül vette Géza Eufémia nevű húgát.⁴⁶ A házasság pontos idejét nem ismerjük, de röviddel az 1067-es fegyveres konfliktus után történhetett. A Salamon és Géza herceg eredményes együttműködésben kormányozta ebben az időben az országot, így bizonyos, hogy Géza herceg leánytestvére Salamon, illetve a király környezetének jóváhagyásával kötött házasságot Ottóval. A dinasztikus házasság kezdeményezését azonban nem a király környezetében kell keresnünk. Géza nyitrai hercegségével volt határos az olomouci hercegség. Az ő hatalmi területének biztonságát garantálta a dinasztikus házasság, és egyben szélesítette külföldi kapcsolatait.

Az 1050-es évek közepe óta aktívan politizáló Géza herceg az 1060-as évek végére komoly kormányzati tapasztalattal rendelkezett, így felismerte azt, hogy milyen fontossággal bír családja, hercegsége számára a cseh–morva kapcsolatok rendezése. 1063 őszének harci eseményei felértékeltek az 1061-ben újraszerveződő olomouci morva részfejedelemséget az 1064-ben négy esztendő után hasonlóan újjáéledő magyarországi dukátus számára. A kiegyezés az olomouci hercegséggel nem csupán biztonságot adott és szövetséget jelentett, hanem – úgy tűnt – a stratégiai fontos lengyel utat is biztosít-

így feltételezhető, hogy ebben az esztendőben történt a cseh betörés és a magyar ellenakció. PAULER I. 432. p. (232. jegyz.)

⁴⁰ SRH. I. 365. p.

⁴¹ GYÖRFFY 1984. 875. p.

⁴² MGH. Cosmae Pragensis chronica Boemorum 82. (II/1.); WERTNER 1892. 168–169. pp.

⁴³ MGH. Cosmae Pragensis chronica Boemorum 110. (II/18.) Kozma a megosztás okaként azt tartja, hogy Konrád tudott németül és a brnói részen német telepések éltek, illetve határos volt a birodalommal.

⁴⁴ BLÁHA 2001a. 329–330. pp.

⁴⁵ SRH. I. 365. p.; KRISTÓ 1986. 62–63. pp.; MAKK 1996. 99. p.

⁴⁶ Béla herceg, majd király és Piast Richeza leányai közül harmadikként született Eufémia az 1050-es évek közepén. WERTNER 1892. 167–168. pp.

totta, de gazdasági, kereskedelmi szempontból is előnyös volt. A két határos hercegség az 1067-es konfliktust követően tehát gyorsan egymásra talált.

A politikai érdekek mellett Géza herceg egy sajátos személyiség jegyét is meg kell említeni, amely hozzájárulhatott az Ottó és Eufémia közötti házasság létrejöttéhez. A magyar krónika kiemeli, hogy a betörő magyar csapatok nagy győzelmet arattak Morvaországban és sok hadifogollyal tértek vissza. Gézáról több egymástól független korabeli híradás is megjegyzi, hogy kegyesen viseltetett a legyőzöttekkel, sőt igyekezett békés kapcsolatokat kialakítani velük. 1060 őszen például Géza elismerve a fogságba esett ellenséges német csapatok egyik vezérének, Weimari Vilmosnak vitézségét, arra kérte apját, Bélát, hogy engedje a német örgrófot szabadon. Sőt kezdeményezte, hogy rokonságot is alakítsanak ki és eljegyezték vele Géza Zsófia nevű húgát. Géza jelleméről a magyarokkal ellenséges német krónikás is elismerően szólt.⁴⁷ 1071-ben Nándorfehérvár ostrománál is Salamon király helyett a várat feladó görögök egy Mária ikont maguk előtt hordozva Géza herceg oltalmát keresték, tudva a hercegről, hogy könyörületességgel fogadja a foglyokat.⁴⁸ Géza utóbb a görög császár kérésére hadifoglyokat is váltságdíj nélkül elengedte.⁴⁹ A herceg ezen tetteiben a jámbor könyörületesség és a bölcs politikai megfontolás összekapcsolódott. A mosoni és a nándorfehérvári eseményekhez hasonlóan 1067 után a kifosztott hercegség vezetőjével, Ottóval is kiegyezett tehát Géza, és valószínűleg kölcsönösen elengedték a foglyul ejtetteket.

Géza családja és Ottó morva herceg között kommunikációs problémák sem voltak. Géza Lengyelországban született, és később is több alkalommal járt Krakkóban, tehát jól tudott lengyelül. Piast édesanyjának, Richezának köszönhetően, Eufémiának sem jelentett gondot megérteni magát az olomouci hercegi udvarban. Géza herceg 1064-től a királyhoz hasonló udvartartást alakított ki Nyitrán, amelyet mutat, hogy pénzt veretett. A magyarországi dukátus kezdeteinél a herceg méltóságjelvénye a kard volt. Géza apja, Béla herceggel ellentétben már koronát használt méltóságjelvényként, amellyel kifejezte, hogy hatalma a királyéhoz hasonló.⁵⁰ Nyilvánvaló, hogy húga kiházásításában is megjeleníthette ez. Udvarhölgyekkel és Géza nyitrai udvartartásából származó klerikusok kísértében költözött Eufémia az olomouci hercegi udvarba.

Salamon király és a hercegek, Géza és László közötti együttműködés az 1070-es évek elején megbomlott. Sőt 1073 őszen már nyílt katonai összecsapás veszélye fenyegetett. A dinasztia belüli konfliktusban a püspökök vállaltak közvetítő szerepet, és ennek eredményeként 1073. november 11-től, Szt. Márton napjától 1074. április 24-ig, Szt. György-napig fegyverszünetet kötött Salamon király és a hercegek. A fegyverszünet két határnapja az Árpádok 11. század elejétől tisztelt dinasztikus védőszentjeinek, Magyarország patrónusainak ünnepei voltak. Mindkét szent magyarországi kultuszában erőteljesen kidomborodott csatasegítő szerepük. 997-ben Szt. István a hatalma ellen lá-

⁴⁷ Lambertus Hersfeldensis „marchio fame magis quam ferro expugnatus, se dedit; cuius virtus tantae admirationi apud barbaros fuit, ut Ioas (Géza), filius Belis, pro illius tum gentis moribus haut desperantae indolis adolescens, ultro patrem exoraret, non modo ut eum iure belli intactum sineret, sed etiam ut affinitate sibi iugeret, desponsatam ei filia sua, sorore Ioiade (Géza).” GOMBOS II. 1390–1391. pp.; Lamperti monachi Hersfeldensis opera 78. p.

⁴⁸ SRH. I. 374. (109. fej.)

⁴⁹ SRH. I. 365. (110. fej.)

⁵⁰ KOSZTA 2008, 283. p.

zadó és a pogányságra támaszkodó Koppány ellen Szt. Márton segítségét kérte és fogadalmat tett a szentnek.⁵¹ Úgy tűnik, hogy Szt. György támogatását is kérte István.⁵² 1028 táján Szt. István csapatai az utolsó ellenálló vezér, Ajtony elleni döntő ütközet előtt Szt. György segítségét kérték.⁵³ Mindkét szentnek így kiemelkedő tisztelete volt a dinasztian belül. Nem véletlenül, hogy az Árpádok és Magyarország védőszentjeinek ünnepét választották tehát a dinasztian belüli konfliktus időlegesen lezáró fegyverszünet határnapjainak. A középkori ember felfogása szerint egy szent napon kötött egyezség az adott naphoz tartozó szent védelme alatt áll. Az aki az egyezményt megszegi, az magát a megegyezést védelmező szentet sérti meg és számíthat a szent haragjára.⁵⁴ A Salamon és a két herceg, Géza és László között kötött fegyverszünet Szt. Márton és Szt. György védelme alatt állt, és aki ezt nem veszi figyelembe, az az Árpádok hagyományait veszi semmibe, védőszentjeit sérti meg.

1073/4 telén az ország nyugati részén tartózkodó Salamon királyt a környezetében tartózkodó német lovagok rávették, hogy a fegyverszünet ellenére meglepetésszerűen támadjanak rá a felkészületlen Géza hercegre. Géza a hercegség kelet-magyarországi részén, Biharban tartózkodott.⁵⁵ A fegyverszünet megszegését vélhetőleg azért is vállalták Salamon királyék, mert a Tisza széles mocsaras árterén az év nagy részében csak néhány, jól őrzött réven lehet átjutni. A télen viszont a megfagyott mocsáron több helyen is könnyedén átkelhetek a király csapatai és növelték a támadás meglepetés jellegét.

A hercegek is a fegyverszünet ellenére készültek a harc folytatására és 1073–1074 fordulóján Géza öccsét, László herceget Csehországba küldte, hogy szorult helyzetükben kérje Ottó morva herceg segítségét.⁵⁶

A 14. században keletkezett krónikakompozíció 12. század elején, Kálmán király uralkodásának elején írt részei részletesen beszámolnak az eseményekről.⁵⁷ Géza herceg tudomást szerzett Salamon várható támadásáról és mozgósította seregét. Azt tervezte, hogy Csehországba megy, de a király csapatai a tiszai átkelés előtt elébe vágta és a kemeji ütközetben legyőzték Géza herceg seregét.⁵⁸ A herceg a vesztes csata után egyik

⁵¹ Krónika utalása SRH. I. 313. p.; nagyobbik István-legenda SRH. II. 381. p.; pannonthalmi adománylevél DHA. I. 39. p.

⁵² A nagyobbik István-legenda utal erre. SRH. II. 381. p.

⁵³ A nagyobbik Gellért-legenda utal erre SRH. II. 491. p.

⁵⁴ SCHALLER 1974, 1–24. pp.

⁵⁵ SRH. I. 381.

⁵⁶ SRH. I. 381–382. pp. (115. fej.) Az 1060-as és az 1063-as évekkel ellentétben 1074-ben nem hallunk Géza és László mellett harcoló lengyel katonákról, úgy tűnik, tehát nem kaptak segítséget Krakóból. Ennek az lehetett az oka, hogy 1073 körül lengyel-cseh háború zajlott, amelyre Anonymus Gallus is utal. MGH. *Chronicae Polonorum* 439. p. A II. Vratisláv lengyelek ellen vezetett hadjáratának pontos időpontja ismeretlen. Anonymus Gallus I/24. B. B. jegyzete 139–140. pp.; BOSL 1967, 228. p. A cseh–lengyel háborús konfliktus pedig természetesen kizárta, hogy Morvaországon át lengyel segítséget hívjanak. Fontos szempont volt továbbá, hogy a kisebb távolság miatt az olomouci herceg gyorsabban volt mozgósítható a szorult helyzetben. A csata előzményeinek leírásánál a krónikás szerint a hadjáratot tervező Salamon király úgy tudta, hogy a hercegek legfiatalabb öccse, Lampert Lengyelországba utazott segítségért. SRH. I. 380. p.

⁵⁷ SRH. I. 378–393. pp. (113–122. fej.). A krónikarész összeállító klerikus élményszerűen számol be az eseményekről, mint, aki személyesen jelen volt a történéseknél. Az élményszerűség bizonyosan növeli a krónikafejezetek hitelét.

⁵⁸ SRH. I. 382. p. (116. fej.)

káplánját László herceghez küldte, azzal a kéréssel, hogy testvére a lehető leggyorsabban siessen hozzá. Géza valószínűleg Nyitra, illetve Csehország felé menekülve Vácnál találkozott Lászlóval és az Ottó morva herceg vezette csapatokkal. A 12. század elején író krónikás kiemelte, hogy Ottó erős csapatokkal érkezett. A herceget üldöző Salamon király értesült arról, hogy Géza találkozott László és Ottó hercegekkel. A hercegek csapatai Vác püspöki székhely közelében várakoztak. A csata előtt a krónikás leírása szerint László hercegnek látomása volt. Ezt elmondta testvérenek, Gézának, aki a látomás helyén fogadalmat tett Szűz Máriának és ígéretet tett arra, hogy felépíti a Szűz Mária tiszteletére szentelt váci székesegyházat. László is fogadalmat tett, de a mogyoródi csatatéren, közvetlenül az ütközet előtt Szt. Márton segítségét kérte és az ütközet helyén egy bencés monostor felépítését ígérte meg. A később felépült monostor védőszentje a 14. századi adatok alapján Szt. György volt, így joggal feltételezhetjük, hogy László herceg közvetlenül az ütközet előtt Márton mellett György segítségét is kérte.⁵⁹

A három segítségül hívott szent kiválasztása nem véletlenül történt. Szt. Márton és Szt. György mellett Szűz Mária is az Árpádok és Magyarország védőszentje volt Szt. István uralkodásától kezdve. 1030-ban II. Konrád császár támadása előtt István király az országát Szűz Mária oltalmába ajánlotta. A középkori ütközetek előtt gyakran kérték a harcoló felek a szentek segítségét. Az ütközetekhez időnként liturgikus szertartások kapcsolódtak. A csata előtti böjtölés, gyónás vagy a csata után hálaadó szertartás még a helyszínen, vagy utóbb egy templomban. Ezekről a szertartásokról azonban ritkán számolnak be a források. Az 1074-es ütközet leírása kapcsán azonban hangsúlyozottan szerepelnek ezek a motívumok és részletesen beszámol róluk három évtizeddel később az eseményeket megörökítő krónikás. Ennek több oka volt. Az egyik az, hogy az 1074 februárjában történő katonai összecsapások megsértették a püspökök közvetítésével Szt. Márton és Szt. György oltalmát élvező fegyverszünetet. A krónika teuga kifejezést használja a fegyverszünetre,⁶⁰ amely szó jelentésében benne érthető az égi hatalom által szavatolt fegyvernyugvás, tehát a krónikás többnek állítja be ezt a fegyverszünetet egy szokásos középkori, a téli időben gyakori harcmentes időszaknál. A megállapodást felrúgó, az Árpádok és a királyság védőszentjeit megsértő uralkodónak tüntették fel Salamon.

Géza életéről szóló forrásokból ellenben kitűnik, hogy a herceg a korszakban az uralkodókra általánosan jellemző mély vallásossághoz képest is a vallásos előírások és normák betartását szigorúan vevő személyiség volt. Tisztában volt tehát azzal, hogy mit jelent a dinasztia védőszentjeinek megsértése. Az egész keresztény világban a húsvét előtti negyven napos böjti időszak, a quadragesima, a nagyböjt mindenki számára előírja a fegyvernyugvást, a vérontás tilalmát. A keresztényeknek önmegtartóztató életet kell élniük. Az uralkodók általában egy templom mellett töltötték el ezt az időszakot. A Salamon és a hercegek közötti fegyveres konfliktus viszont beleesett ebbe a szigorúan szabályok meghatározta, tiltásokkal teli időszakba. Az 1074 kora tavaszán lezajlott dinasztiai belüli fegyveres konfliktus kétszeresen sértett vallási előírásokat. Az első, a kemeji ütközet február 26-án, szerdán volt. Egy héttel a nagyböjt kezdete, hamvazószerda (március 5.) előtt. A középkor korai szakaszában azonban nem egy területen,

⁵⁹ SRH. I. 388–389. pp. A mogyoródi monostor történetére: Hervay 2001. 502–503. pp.

⁶⁰ SRH. I. 379. p.

vagy egy-egy egyházi közösség, különösen a szerzetesek, de példájukat gyakran laikusok is követve, a húsvét előtti böjti időszakot korábban kezdték, a húsvét előtti kilencedik vasárnaptól (septuagesima). Ez pedig 1074-ben február 16-án volt. A magyarországi böjti időszak első ismert rendezése a 11. század végéről maradt ránk. Szt. László király 1092-ben a szabolcsi zsinaton szabályozta a nagyböjt kezdetét és előírása szerint húsvét előtt a hamvazószerdát megelőző hétfőn kellett Magyarországon elkezdeni a böjtöt.⁶¹ Mindezek alapján úgy tűnik, hogy az első ütközet csupán a fegyverszünetet sértette meg. A második, a döntő mogyoródi csata viszont március 14-én, pénteken hajnalban kezdődött,⁶² és így megsértette a nagyböjti előírásokat.⁶³ A krónikás ábrázolása szerint hercegek a keresztény szabályok ellen kényszerből vétele, Salamon királytól kényszerítve fogtak fegyvert. Egy legitim módon megkoronázott, krizmával felkent és így Szent Lélek megerősítését élvező uralkodóval kerültek konfliktusba. A több okból is tehát súlyos lelki nehézséget jelentett a hercegeknek a fegyveres ütközet felvállalása. A politikai következmények mellett komoly lelki terhet magában hordozó helyzet megoldását jelentette mind Gézánál, mind Lászlónál a fogadalomtétel, majd utóbb az abban foglaltak teljesítése. Géza fogadalmát teljesítve röviddel a csata után befejezte a váci püspökség székesegyházának hosszan húzódó felépítését.⁶⁴ László pedig a csatában szerzett zsákmányból a mogyoródi bencés apátságot alapította meg.

A 12. század elején dolgozó magyar krónikás a mogyoródi csata részletes leírásánál pontosan ismerteti Ottó morva herceg szerepét. Megemlíti, hogy a vezetése alatt álló cseh katonákat a jobbszárnyra állították és Ottó herceg életét tette kockára Géza és László érdekében, tehát komoly szerepe volt az ütközetben. Ezért bőséges jutalomba részesülve térhetett haza.⁶⁵ Nem tesz azonban említést a krónikafejezet szerzője a magyar

⁶¹ Szabolcsi zsinat XXXI. Závodszy1904. 163. p.

⁶² SRH. I. 388. p. A krónika 121. fejezete adja meg a csata pontos időpontját.

⁶³ A nagyböjtben való harc tilalmát, a mogyoródi ütközetre utalva, a krónika egy későbbi fejezete is említi. SRH. I. 396. p.

⁶⁴ SRH. I. 394–395. pp.

⁶⁵ A mogyoródi csata leírásánál a krónika Salamon király oldalán harcoló német csapatok mellett említi Szvatopluk cseh herceget és katonáit, akik az ütközetben a magyar hercegek fogságába estek. „Marchart vero dux Teutonicorum et Sentepolug dux Bohemorum capti sunt, militibus suis interfectis et ipsis graviter vulneratis.” SRH. I. 391. p. (122. fej.) A krónika kritikai kiadását jegyzetekkel ellátó Domanovszky Sándor szerint az említett Szvatopluk cseh herceg I. Ottó morva herceg fia volt, aki 1109-ben halt meg. SRH. I. 391. p. (7. jegyz.) Szvatopluk azonosítását azonban többen kétségbe vonták, mivel nehezen hihető, hogy Mogyoródnál a királyt a csehek, a hercegeket pedig a morvák támogatták volna, így egymás ellen is harcoltak volna a cseh katonák, ráadásul Ottó morva herceg saját fiával állt volna szemben. Szvatopluk azonosítása I. Ottó és Eufémia házasságából született fiúval azért sem lehetséges, mert ő még nagyon kis gyermek volt 1074-ben. Hóman Bálint szerint a dux Bohemorum helyett a 14. századi krónikakompozíció ezen részének eredeti, 12. század elején keletkezett szövegében „dux Russicorum” szerepelt, így az említett Szvatopluk Salamon orosz testőrségének vezetője volt. HÓMAN 273. p. Az azonosítást elfogadja KRISTÓ–MÁLYUSZ II/1. 381–382. pp. A Szvatopluk név nagyon elterjedt keresztnév volt a 10–11. században a szláv népeknél, tehát nem kell feltétlenül cseh előkelőt látnunk a név viselőjében. MELICH 1922, 110–114. pp. A szöveg javítását az is megengedi, hogy a „dux Russicorum” az 1031. esztendőben Imre herceg méltóságaként „dux Ruizorum” alakban a Hildesheimi Évkönyvben már felbukkant. A titulus értelmezése vitatott. Egyes kutatók szerint Szt. István király testőrsége oroszokból állt és a cím az ő vezetőjükre utal. Kristó Gyula szerint az orosz név csak a késő középkorban használatos Magyarországon testőr jelentésben. Így álláspontja szerint ez a méltóság a kora Árpád-korban a nyugati határvidékre egy tömbben letelepített határvédő oroszok vezetőjére vonatkozik. Az oroszok központja Oroszvár (ma Rusovce) volt, akik az országba a Duna mentén Németországból beérkező utat ellenőrizték. Az oroszok jelenlétére utal a 12. századi marchia

hercegekhez hasonló fogadalomtételről. A két magyar herceggel szorosan együttműködő Ottó morva fejedelem is megsértette a nagybőjti előírások, így bizonyosan hasonló tartalmú fogadalmat tett. Egy szent segítségét kérte és egy templom alapítására tehetett ígéretet, amelyre a csata zsákmányát, a krónikás említette gazdag jutalmat felhasználhatta.⁶⁶ Az 1074 nagybőjtjében lezajlott mogyoródi csata után történt Ottó herceg legjelentősebb egyházi alapítása, 1077/1078-ban a hradištei bencés monostor létrehozása. Így véleményem szerint az Olomouc melletti monostor létrehozása bizonyosan összefüggésbe hozható Ottó herceg sógorai megsegítése érdekében vezetett magyarországi hadjáratával. Géza a csata után Szűz Mária, László pedig Szt. Márton és Szt. György tiszteletére épített templomot, akkor a hradištei bencés monostor Szt. István protomártír patrocíniuma annak a szentnek az emlékéét őrizte meg, akinek közbenjárását kérte Ottó a mogyoródi csata előtt.

A hradištei monostor alapításában a mogyoródi csatatéren tett fogadalmon túl további magyar vonatkozásai, illetve korabeli magyar kolostoralapításokkal kimutatható párhuzamai voltak. A monostor kezdeteit bemutató évkönyv⁶⁷ társalapítóként említik Ottó herceg magyar származású feleségét, Eufémiát.⁶⁸ A monostor szerzeteseinek magyar érdeklődését az évkönyv további bejegyzései bizonyítják. Nem csak a két alapító, Ottó⁶⁹ és Eufémia halálának⁷⁰ idejét jegyezték fel, hanem Szt. László elhunytát⁷¹ is. A morva monostor alapításában részt vevőknek a Prágában összeállított Necrologium

Ruthenorum elnevezés. KRISTÓ 1983, 192–207. Az 1070-es években bizonyosan élt még az orosz határőrök különállása. Salamon számára alapvetően fontos volt a német támogatást lehetővé tevő út. A király még 1074 után hatalmától gyakorlatilag megfosztva is megtartotta Moson és Pozsony környékét. A vidéken élő orosz határőrök tehát bizonyosan Salamont támogatták. Ezt azzal is alá lehet támasztani, hogy Salamon anyja, Anasztázia, Bölcs Jaroslav kijevi fejedelem lánya volt. Az említett Szvatopluk így nyugodtan lehet Anasztáziával Kijevből Magyarországra érkező előkelő, akit a nyugati határszélen élő oroszok élére állítottak. A kormányzásban sokáig nagy befolyással bíró anyakirályné, tehát hű emberét állította a német támogatás felvonulását jelentő út biztosítására. A krónikafejezetben a dux Bohemorum javítása dux Russicorumra tehát 11. századi adatokkal alátámasztható és ezzel a fejezet tartalmával kapcsolatos kétségek (pl. cseh harcolnak egymás ellen) eltűnnek, az elbeszélés megbízhatósága erősödik.

A mai magyar középkorkutatásban egyedül Makk Ferenc nem fogadja el a javítást, és szerinte Salamon király katonai segítséget kapott II. Vratisláv cseh fejedelemtől, aki talán egy katonai kontingenst küldött Magyarországra. MAKK 1996, 85. p.

⁶⁶ A morva herceg szerepének bemutatásánál a magyar krónikás csak a vitézségének hangoztatására törekedett. Ezzel szemben a legitim királyt, Salamont legyőző Géza és László hercegek esetében, mivel utóbb mindketten éppen Salamon ellenében lettek királyok, szükségesnek érezte a dinasztia védőszentjeinek támogatását hangoztatni. Azt tehát, hogy Szűz Mária, Szt. Márton és Szt. György támogatásával győztek és lett előbb Géza, majd annak halála után László az ország uralkodója.

⁶⁷ *Annales Gradicensis et Opatovicenses*-t egy ismeretlen helyi, hradištei szerzetes kezdte írni, megörökítve saját kolostora történetét. Az évkönyvet – miután a bencéseket elűzték a hradištei egyházból – az opatowitzi monostorban a 12. század közepén átdolgozták és kibővítették. BLÁHOVÁ 1992, 833. p.

⁶⁸ „Anno 1077 Pater patrie, Otto dux Moravie cum coniuge grata, nomine Eufemia, hoc in tempore construxit monasterium prope urbem Olomuc, sancti Stephani in honore pro eterne retributionis munere contemptoribus mundi, Deo ad serviendum, auro et argento et omnibus ornamentis bene ditatum.” An. Gradicensis 648. p.

⁶⁹ „Anno 1086 Obiit Otto dux Moravie” An. Gradicensis 648. p.

⁷⁰ „Anno 1111 ...Eufemia ductrix obiit.” An. Gradicensis 649. p.

⁷¹ „Anno 1095 ...obiit Wladizlaus rex Ungarorum” An. Gradicensis 648. p. Az évkönyvben még egy további magyar vonatkozású halálesetet örökítettek meg. 1058 évnél feljegyezték I. Břetisláv özvegyének, Péter magyar királlyal újból megházasodott Juditnak az elhunytát és holtestének Prágában való eltemetését. An. Gradicensis 647. Judit az alapító Ottó herceg édesanyja volt.

Bohemicumban is emléket állítottak, és így a 12. század közepén is megemlékeztek haláluk évfordulójáról.⁷²

Az alapítók és közvetlen rokonaik halálának feljegyzése a monostor alapításának indítékait is megvilágítja. Az *Annales Gradicenses* és az 1078-ban kiadott alapítólevél szerint is az alapítás célja a lélekváltság volt.⁷³ A *pro remedio animae* gondolat sűrűn visszatérő indoka a monostoralapításoknak a középkorban és a haláluk utáni üdvözülést akarják megváltani ezzel a donátorok, így a lélekváltság gyakran összekapcsolódik a temetkezés, az örök nyughely kiválasztásával, tehát a temetkező egyház kialakításával. A *Necrologium Bohemicum*, az *Annales Gradicenses* bejegyzései az alapítók haláláról valamint a lélekváltságra utalás Hradište létrehozásánál azt sejteti: a monostor létrehozásának legfőbb célja az, hogy a hercegi család számára méltó sírhelyet alakítsanak ki.⁷⁴

Az új monostor közvetlenül az olomouci hercegi központ közelében épült fel. Korábban, 17. századi történetírókra hivatkozva úgy tartották, hogy a kolostor egy vár helyén jött létre, amelyet I. Břetisláv alapított és ezt adta volna Ottó herceg a bencéseknek. Úgy gondolták, hogy erre utalhat az 1151-ben először felbukkanó Hradište (kis vár) elnevezés. A korai vár megléte azonban nem igazolható.⁷⁵ Az 1990-es évek közepén a mai kolostorudvar egészére kiterjedő régészeti feltárás szintén cáfolta a korai vár létét. A kolostor területén a 11. század első felében kisebb település létezett, amelyre az ott talált veremházak utalnak. Az első monostor a mai kolostorterület északnyugati részére helyezhető. A Morava folyó bal partján egy nem túl magas emelkedőn, a felszínt elplanirozva és részben kavicsos réteget ráhordva alakították ki a bencés monostor területét. A monostort jelentős méretű paliszád fallal vették körbe, amelynek alapjai két helyen is megfigyelhetők voltak.⁷⁶ Az 1077/1078-ban alapított bencés monostorral tehát nem az olomouci részfejedelemség korábbi központját alakították át, hanem a meglévő hercegi központot bővítették egy monostorral. Az 1061-ben újjászervezett hercegség rangjához méltó központjának kialakítási folyamatába illeszkedett a bencés monostor létrehozása.

⁷² Április 2. „Obiit Eufemia ductrix”; április 25. „Obiit Deuca rex Ungarorum”; június 9. „Obiit Otto dux; Moraviensis”; július 29. „Obiit Vladislaus rex Ungarorum”. Eufémia, Géza és Szt. László királyok mellett I. András leánya, Adelheid, II. Vratisláv felesége szerepel még magyarként a *necrologiumban*. GRAUS 1967, 804–806. pp. A forrást újból kiadó és keletkezését vizsgáló F. Graus szerint a *necrologium* ma ismert kéziratát 1151 és 1157 között írhatták Prágában. Keletkezési helyeként ugyan a prágai székeskáptalan és a vysehradi társaskáptalan is számba vehető, de legnagyobb a valószínűsége, hogy a břevnovi apátságban állították össze. Ezt a monostorban eltemetett Günter remete említése mellett éppen a Břevnovval szoros kapcsolatot mutató hradištei monostor alapítóiról való megemlékezés támasztja alá. GRAUS 1967. 810. p.

⁷³ „pro eterne retributionis munere” An. Gradicenses 648. „ego pro eterne retributionis munere cum mea mihi grata coniuge, Eufemia nomine, monasterium domino cooperante construxi...” CD. Bomehiae I. 83.; HEIN 1930, 200–201. pp.; MURARIK 1937, 161–163. pp.

⁷⁴ A temetkező egyház funkcióra lásd például BLÁHA 2001, 331. p. Hradište alapítása előtt a közvetlen rokonnak tekintve Ottó apját, I. Břetislávot és testvéreit, II. Spytihnevet a prágai székesegyházban temették el. Az Árpádoknál viszont a 11. század közepén a saját alapítású bencés monostorok szolgáltak temetkező egyházzal. I. András királyt 1060-ban a maga alapította tihanyi monostorba, Eufémia apját, I. Béla királyt pedig az általa alapított szekszárdi bencés monostorban temették el.

⁷⁵ HEIN 1930, 198–199. pp. Ez a magyarázat azonban még ma is felbukkan a szakirodalomban és az ismeretterjesztő munkákban. Lásd pl. KOHOUTEK 2002, 217. p. A korai hercegi központ Olomoucban valószínűleg a Szt. Péter-templom mellett jött létre. A püspökség visszaállítása után Ottó herceg székhelyét áttette a Vencel-dombra. Mindkét magaslat egy várhoz tartozott, de ennek falai és kiterjedése nem ismertek pontosan. MICHNA–POJSL 1988, 264–265. pp.

⁷⁶ ČIŽMÁŘ – KOHOUTEK 1998, 350–351. pp.

Az Olomouccal szomszédos nyitrai hercegi központ mellett is működött egy bencés monostor, a zobori apátság, amelynek kezdetei a magyarországi hercegség megszervezése előtti időre megy vissza, még Szt. István király alapította. Nyitrán a hercegsége ideje alatt, valószínűleg az 1060-es évek közepén, Géza herceg egy rezidenciális társaskáptalan is létrehozott a Szt. Emmerám-templom mellett. Így a királyi kápolnához hasonlóan Géza is megszervezte a hercegi kápolnát. Nyitrához, mint hatalmi központhoz hozzátartozott a herceg kormányzati tevékenységét segítő, káplánjait összefogó társaskáptalan és közelében egy bencés monostor.⁷⁷ Olomouchban is hasonló fejlődés figyelhető meg az 1060/1070-es években. 1063-ban a településen püspökséget hoztak létre, bár ennek kezdeményezője, úgy tűnik, nem Ottó olomouci herceg volt, hanem II. Vratisláv cseh herceg és saját uralmának morvaországi bázisaként kívánta létrehozni.⁷⁸ A morva hercegek így 1068-ban Jaromir-Gebhard prágai püspököt támogatták, aki megkívánta szüntetni a morva egyházmegyét.⁷⁹ A püspökség az 1070-es években már bizonyosan együttműködött Ottó herceggel, amelyet mutat, hogy a hradištei monostor templomának felszentelését István olomouci püspök végezte.⁸⁰ Az 1070-es évek végére így Nyitrán és Olomouchban hasonlóan egy-egy káptalan és közelében egy-egy bencés monostor létezett. Mindkét hercegi központ egyházi téren is intézményesült és centrális funkciókat kapott. Hradište temetkezőegyházként és a hercegi család emlékezetének (memoria) ápolására jött létre, funkcionálisan illeszkedve a kialakuló világi uralmi székhelyhez.

Hradište elhelyezkedésénél fogva is párhuzamba állítható a 11. század második felében Eufémia magyar rokonsága által alapított bencés monostorokkal. A 11. század elején az Árpádok létrehozta monostorok fekvésüket tekintve inkább a forgalmas utaktól félre eső helyeken jöttek létre, kötődve ezzel a monasztikus szerzetesség világtól való elvonulást előtérbe állító hagyományához. Eufémia apja, I. Béla király alapította szekszárdi bencés monostor viszont a régi Duna menti római limesút nyomvonalán haladó hadi út mellé épült. Ez az út kötötte össze szárazföldön Nyugat-Európát Bizánccal és a Szentfölddel. Egyaránt volt hadiút, zarándokút és természetesen fontos kereskedelmi út is. Eufémia testvére, Géza még herceggént kezdte meg, majd ténylegesen már királyként 1075-ben alapította a garamszentbenedeki apátságot. A monostor a hercegség két központját, Nyitrát és Biharvárat összekötő út mellett jött létre. Ugyanezen út mellett, a mogyoródi csatatéren alapította meg Szt. László király a mogyoródi bencés kolostort. László király további fontos bencés alapításai kapcsolódnak forgalmas utakhoz. Így Szekszárdtól délre a Duna menti hadiútra épült a bátai monostor. Az Erdélyt az ország központi részeivel összekötő útvonal kiinduló pontján hozta létre a kolozsmonostori apátságot. A király legfontosabb bencés alapítása a somogyvári (1091) is egy fontos, Horvátország és Itália felé haladó úthoz kapcsolódva jött létre.⁸¹

Hradište-t sem egy félreeső helyen hozták létre. Közvetlenül Olomouc mellett („prope urbem Olomuc” és „in suburbio Olomucensis civitatis”) állt és itt is megfigyel-

⁷⁷ KOSZTA 2008, 280–293. pp.

⁷⁸ Wihoda 390. p.

⁷⁹ BLÁHÁ 2001, 331. p.

⁸⁰ Természetesen, mint területileg illetékes püspök, őt joga volt a templomszentelés.

⁸¹ KOSZTA 2012, 274. p.

hető a monostor és a fontos útvonal kapcsolata, mivel a Morva folyó gázlója és a Lengyelország felé haladó kereskedelmi út mellé építették.⁸² A monostor és a kereskedelmi út kapcsolatát erősíti, hogy az apátságnak átadott jövedelmek között is felbukkannak az útvonal vámjából származó denárok.⁸³ Mindez azt is jelenti, hogy a hradištei monostor lehetséges magyar kapcsolatait még egy további elemmel egészíthetjük ki. Nevezetesen az Árpádok, különösen I. Béla király fiai, Géza és László számára politikai, katonai, gazdasági, és lengyel rokonságuk okán, személyes vonatkozásai miatt is kiemelkedően fontos út mellett épült és így segítette az útvonal kihasználását.⁸⁴

Hradište magyar vonatkozásai közül régóta hangoztatják, hogy Ottó herceg 1078. február 3-án kiadott alapítólevelének⁸⁵ formulás részei gyakorlatilag szó szerinti egyezést mutatnak a százdi monostor 1067 táján kiadott oklevelével.⁸⁶ A két oklevél tartalmi hasonlóságát több módon próbálták magyarázni. Kumorovitz L. Bernát szerint a két monostor alapítólevele egy máig ismeretlen közös mintára megy vissza és mindkettő egy cseh vagy más nyugati apátság oklevele alapján íródhatott.⁸⁷ Martin Wihoda pedig nem tartja kizárhatónak, hogy a hradištei monostor első szerzetesei Százdról érkeztek⁸⁸ és ők lehettek az oklevél közvetítői. A közös mintával kapcsolatban kételyt ébreszt, hogy a Százdi magánalapítású monostor volt, alapítója Aba nembeli Péter comes volt, tehát egy magyar származású előkelő család tagja. Magyarországon ilyen háttérrel történő monostoralapításoknak nincsenek külföldi összefüggései. A királyi alapítású korai monostorok létrejötte esetében vagy idegen származású előkelő család kezdeményezte alapításnál kereshetünk inkább külföldi kapcsolatokat, amelyre több esetben a Magyarországon szokatlan patrocínium is utalhat.⁸⁹ Százdi esetében az alapító személye, a fennmaradt alapítólevél szövege, és a hasonló társadalmi közegben létrejött monostorok példája is kizárja, hogy itt bármifajta közvetlen külföldi hatással számolhassunk. A Százdi első szerzetesi közössége valamelyik korai, minden bizonnyal az Árpádok fennhatósága alatt álló nagyobb magyar bencés monostorból került ki.

Kételkednünk kell abban is, hogy Százdi esetleg szerzeteseket adott volna a morva monostor számára és a Százdról Olomoucha költöző szerzetesek vitték volna magukkal az alapítólevelüket. Százdi, mint a többi magánalapítású, a magyar szakirodalomban „nemzeti monostor”-ként említett apátságok szerzetesi közösségei igen kevés tagból

⁸² ČIŽMÁŘ – KOHOUTEK 1998, 350–351. pp.

⁸³ „Datus est etiam de Olsaua sextus denarius et de ponte Bratislaue civitatis sextus denarius, de via vero, que ducit ad Poloniam iuxta civitatem Gradecz, sextus denarius et de moneta decimus denarius.” CD. Bohemiae I. 84. HEIN 1930, 213. p.

⁸⁴ A bencés regula előírja, hogy a szerzeteseknek a monostorba bebocsátást kérőt úgy kell fogadniuk, mintha maga Krisztus kopogtatna a kapun. A kereskedelmi szálláshelyek elterjedése előtt az utazás hiányzó infrastruktúráját az egyházak, illetve az általuk működtetett ispotályok biztosították. Így a bencés monostorok fontos szerepet kaptak az utazók támogatásában. PEYER 1983, 1–24. pp.; SCHULER 1983, 21–36. pp.

⁸⁵ CD. BOHEMIAE I. 82–85. pp.

⁸⁶ DHA. I. 183–185. pp.

⁸⁷ KUMOROVITZ 1963. 4–5. pp.; KUMOROVITZ 1960. 258–260. pp.

⁸⁸ WIHODA 2002, 38. p.

⁸⁹ Pl. Bakonybél esetében Szt. Mór patrocínium utal a Niederaltaich-val való kapcsolatokra, 1055-ben a tihanyi bencés monostornál Szt. Anianus bizonyítja a francia összeköttetéseket. A külföldről betelepült családok külföldi kapcsolataira épülő kolostoralapításaira utal a francia eredetű Kökényes-Rénold nemzetség premontrei kolostor alapítása Szt. Hubertus tiszteletére. OSVALD 1957, 242. p.; ROMHÁNYI 2000, 26. p.

álltak.⁹⁰ Nem számolhatunk azzal esetükben, hogy külföldre, új monostorok létrehozására szerzeteseket tudjanak kiküldeni. Elsősorban, és gyakran kizárólag, az alapító és később a kegyuraságot gyakorló családdal tartottak kapcsolatot. Így véleményem szerint valahol máshol kell keresni a két alapítólevél kapcsolatának gyökereit.

Úgy gondolom, hogy a két hercegség kapcsolatrendszere rejtheti talán ennek a problémának a magyarázatát. Százd alapításánál jelen volt Salamon király, Géza és László hercegek. A monostor és az alapításkor kapott birtokok egy része is a hercegség területén feküdt. Százd és alapítója tehát kapcsolatban állt a hercegekkel. A korai magyar okleveleket gyakran a megadományozott egyházi intézmény írta le és lettek a király neve alatt kiadva. Százd, mint éppen alakuló, magán kolostor esetében azonban inkább a templomalapításon részt vevő uralkodó vagy a hercegek környezetéhez tartozó klerikus közreműködésére kell gondolkodnunk. Az uralkodó vagy a hercegek egyik káplánja lehetett az, aki az új apátság oklevelét összeállította. A monostor alapításával szinte egyidőben történt Eufémia és Ottó herceg házasságkötése. Eufémia kíséretében Olomoucha került klerikusok között lehetett esetleg olyan személy is, aki röviddel korábban a hercegek környezetében részt vett a százd alapításán és szerepet kapott annak írásba foglalásában. A magyar klerikus Eufémia kíséretéhez tartozva 1078-ban jelen volt és bekapcsolódott a hradištei monostor létrehozásába. Ottó alapítólevele és két napra rá Vratisláv hercegnek az alapítást jóváhagyó oklevele egyaránt említi a tanúk között káplánokat.⁹¹

A hradištei monostor létrehozásának lehetséges magyar vonatkozásainak számba vételénél természetesen azt is fel kell vetni, hogy a monostor első szerzetesei esetleg érkezhetek-e Magyarországról. A 11. században a magyar monasztikus egyházszervezet nagyon erős volt. Az Árpád-korban, tehát a 13. század végéig közel 180 bencés monostort hoztak létre Magyarországon,⁹² amelyek közül legalább 27-et a 11. században alapítottak.⁹³ Csehországban a 11. század végéig 7 monostort hoztak létre.⁹⁴ Ez a szám 1140-ig 13-ra emelkedett.⁹⁵ Morva területen a monasztikus egyház kialakítása gyakorlatilag Hradište alapításával kezdődött meg. Egy 13. században hamisított oklevélben megőrződő hagyomány szerint ugyan I. Břetisláv 1045-ben Raygrad (Rijhrad, Rajhrad) nevű elhagyott földvárban, Břevnovból szerzeteseket hozva, Szt. Péter és Pál apostolok tiszteletére bencés monostort alapított.⁹⁶ Így ez lehetne az első morva szerzetesi közösség.⁹⁷ A monostor tényleges léte csak a 13. századtól bizonyítható, az 1990-es években végzett régészeti ásatások is csak erre az időre datálható leleteket hoztak felszínre.⁹⁸ Megfogalmazódott az is, hogy Rajhrad eredendően nem monostorként jött létre, hanem mint társaskáptalan működött kezdetben, de kanonokokat valamikor még a 11. században

⁹⁰ FÜGEDI 1991, 57–58. pp.

⁹¹ Mindkét oklevél ugyanazt a négy káplánt – Zwatobor, Benedictus, Petrus, Benedictus – említi a tanúk között. CD. BOHEMIAE I. 85. p. és 87. p. A négy személy közül Zwatobor nyilvánvalóan cseh volt, a másik három névnek nincsenek etnikai vonatkozásai, mivel általánosan elterjedt keresztény nevek.

⁹² HERVAY 2001.

⁹³ KRISTÓ 2004, 404–405. pp.

⁹⁴ NOVY 1974, 50. p.; ZESCHICK 1982, 40–42. pp.; Font 2008, 120. p.

⁹⁵ BOHÁČ 1995, 148. p.

⁹⁶ CD. BOHEMIAE I. 354. p. A kolostort első alkalommal hiteles oklevélben Přemysl morva örgróf 1234. november 2-án kiadott oklevele említi. CD. Moraviae II. 277–279. pp.

⁹⁷ SOMMER 2005, 169. p. A monostor kb. 10 km-re Brnótól délre helyezkedett el.

⁹⁸ STAŇA 1997, 597–609. pp.

Břevnovból érkező szerzetesek váltották fel.⁹⁹ Ténylegesen tehát az Olomouc melletti monostor a legkorábbi hiteles forrással igazolható szerzetesi közösség Morvaországban. A 11. században és utána is a magyar monasztikus egyház, a közösségek számát tekintve, jóval erősebbnek tűnik a csehnél, amely megengedhetné azt a feltételezést, hogy magyar bencés szerzetesekkel népesítették be a magyar származású alapítóval, Eufémia hercegnével létrejött Olomouc melletti monostort.

Nincs tudomásunk azonban arról, hogy a magyar bencés apátságok az Árpád-korban részt vettek volna a határokon kívül monostoralapításban. A 11. század elején nyilvánvalóan külső támogatással jöttek létre Magyarországon is a bencés monostorok. A 11. század végén, a már megerősödő magyar monasztikus egyházszervezet biztosította jobbra az új magyar kolostorok számára a szerzeteseket. Ennek ellenére még ekkor is volt külföldről benépesített (pl. Somogyvár 1091-ben Saint Gilles dél Franciaország) monostor. A 11. század utolsó harmadában nagyon sok bencés monostor jött létre Magyarországon, és ebből következően nehezen hihető el, hogy lehetősége lett volna a magyar bencéseknek külföldre is szerzeteseket küldeni. Az újonnan alapított bencés rendházak benépesítése bizonyosan nem engedte meg a határokon túli komolyabb szerepvállalást.¹⁰⁰ A 11. században a magyar monostorokban élő szerzetesek számát sajnos nem ismerjük. Az ország legjelentősebb rendházában, a pannonhalmi apátságban azonban pontosan tudjuk, hogy 12 szerzetes tartozott a konventhez.¹⁰¹ Egy magánalapítású bencés monostorban, amelyek közé a százdi is tartozott, bizonyosan még ennél is kevesebb szerzetes élt.

Korabeli forrás nem említi azt, hogy az alapítók honnan hoztak szerzeteseket a hradištei monostorba. Jóval később, 17. századi kolostori feljegyzések állítják azt, hogy az első szerzetesek Břevnovból érkeztek.¹⁰² A monostortemplom felszentelése kapcsán kiadott két oklevél a szertartáson jelenlévők és az oklevelek kiállításánál tanúskodók között két apátot említ, Meginhard břevnovi apátot és Vitus apátot,¹⁰³ aki a százvai monostor vezetőjével azonosítható. Nyilvánvaló, ha valamely magyar apátság szerzetesek kiküldésével közreműködött volna az új morva monostor benépesítésében, akkor vezetője részt vett volna az alapítás és a templomszentelés ünnepélyes szertartásán.¹⁰⁴ Hradište benépesítésében így a prágai vár közelében álló břevnovi apátságnak szerepe feltételezhető.¹⁰⁵

A hradištei monostor alapítása még egy ponton párhuzamba állítható a korabeli magyar bencés monostoralapításokkal. A 11. századi szakralizált hatalomfelfogásból következően, hogy az uralkodóknak rendszeresen megkellett jeleníteni hatalmuk egyházi

⁹⁹ JAN 2002, 19–18. pp. és 27. p.

¹⁰⁰ KOSZTA 2012, 270–281. pp.

¹⁰¹ A monostor egy 11. század végén keletkezett és eredetiben fennmaradt összeírása (DHA. I. 299–301.) felsorolja a szerzetesek könyveit is és 12 olyan munkát említ, amely az egyéni olvasást szolgálta. A szerzeteseknek az előírások alapján évente egy könyvet kellett elolvasni, így az ilyen célt szolgáló könyvek száma alapján a konvent nagyságát tudjuk meghatározni. Csapodi 1957. 21.

¹⁰² HEIN 1930, 204–205. pp. nyomán

¹⁰³ 1077. február 3. „abbatibus: Meginhardo, Vito” CD. Bohemiae I. 85.; 1077. február 5. „Breunouensis abbas Meynardus et Vitus abbas” CD. Bohemiae I. 87. p.

¹⁰⁴ 1091-ben a somogyvári bencés apátság alapításánál a helyszínen jelen volt a távoli francia Saint Gilles-i apátság vezetője, Odilo. DHA. I. 267–268. pp.

¹⁰⁵ HEIN 1930, 204–205. pp.; SOMMER 2005, 169. p.

alátámasztottságát, részt kellett venni ezért különböző egyházi szertartásokon, közöttük például templomszenteléseken. Nyilvánvalóan ez sokszor megtörtént, a gregoriánus reformok előtt középkori hatalomgyakorlás és uralkodói reprezentáció mintegy rutinjához tartozott. Részben ennek is köszönhető, hogy mint szokásos rítus, ritkán került feljegyzésre, kapott helyet a történeti emlékezetben. Feltűnő módon azonban Magyarországon több ilyen, a hatalom megjelenítését célzó liturgikus esemény megőrződött a 11. század második feléből a hercegség történetéhez kapcsolódva.

Az 1060-as években két jelentős magánalapítású bencés monostor jött létre Magyarországon. 1061-ben a Dunántúlon egy Ottó nevű, német származású előkelő hozott létre bencés monostort Zselicszentjakabon.¹⁰⁶ A templom felszentelésére 1066-ban került sor. Rá egy esztendőre 1067-ben az ország északkeleti részén, a Tisza folyóhoz közel, Százdon alapítottak egy másik bencés monostort. Feltűnő módon a zselicszentjakabi templomszentelésen ott volt Salamon király és Géza herceg, a százdi alapításánál a király és Géza herceg mellett jelen volt még László herceg is. Korábban úgy gondolták, hogy a két monostor az egyik legelső magánalapítású bencés apátságok lehettek, és mint rendkívüli eseményként jelen volt a király és a herceg.¹⁰⁷

Kétségtelen, hogy a 11. század közepéig szinte kivétel nélkül az uralkodók hoztak létre monostort Magyarországon, de mégis csak feltűnő, hogy egymás után rövid időn belül két ilyen liturgikus eseményen is részt vetett az uralkodó a hercegekkel, sőt a történeti hagyományban is fennmaradt ezeknek az emlékezete.

A zselicszentjakabi templomszentelésről a krónikakompozíció tesz említést Salamon király és a hercegek történetét tárgyaló fejezetek között.¹⁰⁸ Mindez árulkodó, hogy itt ezt nem csupán a magánalapítású monostoralapítások különlegességével lehet indokolni. A krónikarészlet még egy, a hatalomgyakorlással összefüggő egyházi szertartást emelt ki ebből a korból. 1064 húsvétján a pécsi székesegyházban tartott ünnepi koronázást, ahol Salamon király koronázását, a szokástól eltérően, nem a helyi püspök végezte, hanem maga Géza herceg tette az uralkodó fejére a koronát.¹⁰⁹

Az ünnepi koronázások gyakorlata bizonyosan a német uralkodók hatalmi reprezentációjából került át Magyarországra. A szertartás német területen volt kidolgozva és kapott szerepet az uralkodó hatalmának rendszeres megerősítésében és egyben legitimálásában. Sok említése is maradt fenn ennek.¹¹⁰ Ezzel szemben Magyarországon alig maradt róla információ,¹¹¹ mindez mutatja, hogy szokványos, karácsonykor, húsvétkor és pünkösdkor ismétlődő szertartásként tekintettek rá és túl nagy jelentősége általában nem volt. Salamon király kormányzata alatt viszont előtérbe került. Bizonyosan ebben szerepe volt az uralkodó német feleségének és környezetében lévő német tanácsosoknak. Judit királyné német kíséretének gazdaságpolitikában, pénzügyi életben játszott szerepét régóta hangoztatja a magyar kutatás.¹¹² Valószínűleg a hatalmi reprezentációban is

¹⁰⁶ DHA. I. 171–174. pp.; KUMOROVITZ 1964, 43–83. pp.

¹⁰⁷ MÁLYUSZ 2007, 23–24. pp.

¹⁰⁸ SRH. I. 364. p.

¹⁰⁹ SRH. I. 362. p.

¹¹⁰ KLEWITZ 1939, 48–97. pp.; BRÜHL 1982.

¹¹¹ KUMOROVITZ 1971, 12–17. pp.

¹¹² MAKK 1996, 82. p.

igyekeztek a német minták előtérbe állításával Salamon uralmát elismertetni, illetve megjeleníteni.

Hasonló a helyzet az uralkodó templomszentelésén való részvételével, amelynek a 11. századi Németországban komoly, gyakran alkalmazott politikai szerepe volt. Bizonyos, hogy a regnum és a ducatus viszonyának megjelenítése érdekében került előtérbe az 1060-as években az uralkodó templomszentelésén való részvétele és tudatos megörökítése. A templomszentelés szertartásán a király nem csupán a hatalma isteni alátámasztottságát tudta demonstrálni, hanem a kíséretében jelenlévőkkel a hatalmi hierarchia megjelenítésére is jó alkalmat kínáltak az ilyen szertartások.¹¹³ 1066-ban Zselicszentjakabon a közvetlenül a király fennhatósága alatt álló területen, a király főembere, nádora alapította monostor felszentelésén jeleníthették meg a rex és a dux hatalmi viszonyát.¹¹⁴ Rá egy évvel az ország keleti részén, a hercegség területén, valószínűleg a herceg egyik főembere, Aba nembeli Péter által létrehozott százdi monostorban ismételték meg mindezt.¹¹⁵

Százdi alapítása mindennek fényében nem csupán az alapítólevelek révén mutat összefüggést Hradište létrejöttével. Az Olomouc melletti monostor felszentelési szertartásán is ott volt a főhatalmat gyakorló II. Vratisláv és a morva részfejedelemséget vezető Ottó herceg.¹¹⁶ A hercegség központja mellett, a hercegi hatalom reprezentációjában bizonyosan szerepet kapó új monostor felszentelése lehetőséget adott a cseh főhatalom és a periférián kialakuló részfejedelemség viszonyának megjelenítésére. Természetesen nem valószínű, hogy a zselicszentjakabi és a százdi példák inspirálták volna az 1078-as morva templomszentelés szertartásának lebonyolítását, bár Eufrozina szerepe az alapításban és az alapítólevél hasonlósága a Magyarország felől jövő ösztönzések feltételezését megengedi. Felhívja viszont a figyelmet arra, hogy a cseh és magyar központi kormányzat valamint a részfejedelmi/hercegi hatalom kapcsolataiban sok párhuzamosság figyelhető meg. A kölcsönös egymásra hatás a határ két oldalán közel egyidőben létrejött hercegségek között érdemessé teszi, hogy a kutatók kitekintsenek a korabeli országhatárokon túl. A morva és a magyar hercegségek történetét csak úgy lehet teljességében feltárni, ha a határ másik oldalán létrejött uralmi egységekre is figyelemmel vagyunk. A hradištei monostor létrejötte így nem csupán a cseh-magyar egyházi és művelődési kapcsolatok szempontjából fontos, hanem a 11. századi dinasztikus hatalommegosztás történetére és a részfejedelemségek kialakulására is információkkal szolgál.

¹¹³ BENZ 1975.

¹¹⁴ SRH. I. 364. p.

¹¹⁵ DHA. I. 183–185. pp.; MAK 2012, 169–170. pp.

¹¹⁶ CD. Bohemiae I. 82–87. pp.

Rövidítés jegyzék

- Anonymus Gallus = Gall Névtelen: A lengyel fejedelmek avagy hercegek krónikája és tettei. Fordította, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta Bagi Dániel. Budapest, 2007.
- Benz 1975. = Benz, Karl: Untersuchungen zur politischen Bedeutung der Kirchenweihe unter Teilnahme der deutschen Herrscher im hohen Mittelalter. Kallmünz, 1975.
- Bláha 2001. = Bláha, Josef: Olomoucim 10.–11. Jahrhundert. Topographie und die Frage der Kontinuität eines frühmittelalterlichen Zentrums. In: Boleslav II. Der tschechische Staat um das Jahr 1000. Colloquia mediaevalia Pragensia II. Hg. Sommer, Petr. Praha, 2001. 325–362.
- Bláhová 1992. = Bláhová, Marie: Natur und Naturerscheinungen Ihre Zusammenhänge in der böhmischen Geschichtsschreibung der Přemyslidenzeit. In: Mensch und Natur im Mittelalter. Miscellanea Mediaevalia 21/2. Hg. Zimmermann, Albert – Speer, Andreas. Berlin, 1992. 831–850.
- Bogyay 1994. = Bogyay Tamás: Brevnov és a magyar misszió. In: Kelet-Közép-Európa szentje: Adalbert (Vojtech-Wojciech-Béla). Szerk. Somorjai Ádám. Budapest, 1994. 193–205.
- Boháč 1995. = Boháč, Zdeněk: Středověké kláštery v Čechách a na Moravě v době předhusitské. Historická Geografie 28 (1995) 137–153.
- Bosl 1967. = Handbuch der Geschichte der böhmischen Länder I. Hg. Bosl, Karl. Stuttgart, 1967.
- Brühl 1982. = Brühl, Carl-Richard: Kronen- und Krönungsbrauch im frühen und hohen Mittelalter. In: Historische Zeitschrift 234 (1982) 1–31.
- CD. Bohemiae I. = Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I. Ed. Friedrich, Gustav. Pragae. 1904 -- 1907.
- CD. Moraviae II. = Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae II. Ed. Boczek, Antonin. Olomucii, 1839.
- Čižmář – Kohoutek 1998. = Čižmář, Zdeněk – Kohoutek, Jiří: Předběžná zpráva o výkumu kláštera Hradisko v Olomouci v roce 1996. In: Archaeologia Historica 23 (1998) 335 – 352.
- Csapodi 1957. = Csapodi Csaba: A legrégebbi magyar könyvtár belső rendje. In: Magyar Könyvszemle 73 (1957) 14 – 24.
- Fekete Nagy 1934. = Fekete Nagy Antal: A Szepesség területi és társadalmi kialakulása. Budapest, 1934.
- Font 2008. = Font, Márta: Im Spannungsfeld der christlichen Großmächte. Mittel- und Osteuropam 10. – 12. Jahrhundert. Herne, 2008.
- Fügedi 1991. = Fügedi Erik: Sepelierung corpus eius in proprio monasterio. A nemzeti monostor. In: Századok 125 (1991) 35 – 67.
- Gárdonyi 1908. = Gárdonyi A.: Felső-Magyarország kereskedelmi útjai a középkorban II. In: Közgazdasági Szemle 32 (1908) 192 – 205.
- Gombos I – IV. = Catalogus fontium historiae Hungariae I – IV. Ed. Gombos, Albinus. Budapestini, 1937 – 1938.
- Graus 1967. = Graus, František: Necrologium Bohemicum – Martyrologium Pragense. In: Československý časopis historický 15 (1967) 789 – 810.
- Györffy 1959. = Györffy György: Tanulmányok a magyar állam eredetéről. Budapest, 1959.
- Györffy 1984. = Györffy György: Az új társadalmi rend válsága. Trónküzdelmek. In: Magyarország története I. Előzmények és magyar történet 1242-ig. Főszerk. Székely György. Budapest, 1984. 835 – 887.
- H. Tóth 1993. = H. Tóth Imre: Sázava – Visegrád – Kijev. In: Magyarok és szlávok. Szerk. Fejér Ádám és H. Tóth Imre. Szeged, 1993. 1 – 16.
- Hein 1930. = Hein, Max: Die Gründung von Kloster Hradisch bei Olmütz. In: Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 32 (1930) 198 – 213.
- Hervay 2001. = Hervay F. Levente: A bencések és apátságok története a középkori Magyarországon. In: Paradisum plantavit. Szerk. Takács Imre. Pannonhalma, 2001. 461 – 547.
- Hóman = Hóman Bálint: Magyar történet I. Budapest, 1941.⁷

- Klewitz 1939. = Klewitz, Hans-Walter: Die Festkrönungen der deutschen Könige. In: Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung 28 (1939) 48 – 97.
- Kohoutek 2002. = Kohoutek, Jiří: Výzkum benediktynského kláštera Hradisko u Olomouce. In: Ve stopách sv. Benedikta. Disputationes Moraviae 3. Ed. Jan, Libor, Brno, 2002. 211 – 217.
- Košnar 2006. = Košnar, Ludomir: Těmen staromadarského rázu z Kolína. In: Studia Mediaevalia Pragensia 7 (2006) 39 – 43.
- Kosztá 2003. = Koszta László: Szerafin. In: Esztergomi érsekek. Szerk. Beke Margit. Budapest, 2003. 31 – 36.
- Kosztá 2008. = Koszta László: A nyitrai püspökség létrejötte. Nyitra egyháztörténete a 9 – 13. században. In: Századok 143 (2009) 259 – 318.
- Kosztá 2012. = Koszta László: Bencés szerzetesség egy korszakváltás határán. Egyházpolitikai viták a 11 – 12. század fordulóján. In: Századok 146 (2012) 269 – 317.
- Kouril 2003. = Kouřil, Pavel: Staří Mad'arí a Morava z pohledu archeologie. In: Dějiny ve věku nejístot. Praha, 2003. 110 – 146.
- Kovács 1952. = Kovács Endre: Magyar-cseh történelmi kapcsolatok. Budapest, 1952.
- Kristó – Makk 1996. = Kristó Gyula – Makk Ferenc: Az Árpád-ház uralkodói. Budapest, 1996.
- Kristó – Mályusz II/1. = Johannes de Thurocz: Chronica Hungarorum II. Commentarii. 1. Ab iniciis usque ad annum 1301. Composuit Elemér Mályusz, Julio Kristó. Budapest, 1988.
- Kristó 1974. = Kristó Gyula: A XI. századi hercegség története Magyarországon. Budapest, 1974.
- Kristó 1983. = Kristó Gyula: Oroszok az Árpád-kori Magyarországon. In: Kristó Gyula: Tanulmányok az Árpád-korról. Budapest, 1983. 191 – 207.
- Kristó 1993. = Kristó, Gyula: Die Arpaden-dynastie. Budapest, 1993.
- Kristó 2000. = Kristó Gyula: A Kárpát-medencén átvezető nemzetközi utak. In: Európa közepe 1000 körül. Szerk. Wiczorek, Alfred -- Hinz, Hans-Martin. Stuttgart, 2000. 92 – 93.
- Kristó 2001. = Kristó Gyula: A magyarok és a lengyelek kapcsolatai a 10 – 12. században a források tükrében. In: Történelmi Szemle 42 (2001) 1 – 18.
- Kristó 2004. = Kristó Gyula: Tatárjárás előtti bencés monostorainkról. Századok 138 (2004) 403 – 411.
- Krzemieńska 1980. = Krzemieńska, Barbara: Wenn erfolgte der Anschluß Mährens an den böhmischen Staat? In: Historica 19 (1980) 195 – 243.
- Krzemieńska 1987. = Krzemieńska, Barbara: Die Rotunde in Znojmo und die Stellung Mährens in böhmischen Přemyslidenstaat. In: Historica 27 (1987) 5 – 59.
- Kumorovitz 1960. = Kumorovitz L. Bernát: Die erste Epoche der ungarischen privatrechtlichen Schriftlichkeit im Mittelalter. In: Etudes Historiques I. Budapest, 1960. 253 – 290.
- Kumorovitz 1963. = Kumorovitz L. Bernát: A középkori „magánjogi” írásbeliség első korszaka (XI – XII. század). In: Századok 1963.
- Kumorovitz 1964. = Kumorovitz L. Bernát: A zselicszentjakabi alapítólevél 1061-ből. In: Tanulmányok Budapest Múltjából 16 (1964) 43 – 83.
- Kumorovitz 1971. = Kumorovitz L. Bernát: Buda (és Pest) „fővárossá” alakulásának kezdetei. In: Tanulmányok Budapest Múltjából 18 (1971) 7 – 53.
- Lamperti monachi Hersfeldensis opera = Lamperti monachi Hersfeldensis opera. MGH Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum. Rec. Oswald Holder-Egger. Hannover, 1894.
- Makk 1996. = Makk Ferenc: Magyar külpolitika 896 – 1196. Szeged, 1996.²
- Makk 2012. = Makk, Ferenc: Der Streit zwischen Salamon und Géza. In: Makk, Ferenc: Von mytischen Vogel Turul bis zum Doppelkreuz. Herne, 2012. 167 – 195.
- Mályusz 2007. = Mályusz Elemér: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Budapest, 2007.²
- Melich 1922. = Melich János: Szvatopluk. In: Magyar Nyelv 18 (1922) 110 – 114.
- MES. I. = Monumenta ecclesiae Strigoniensis I. Ed. Knauz, Ferdinandus. Strigonii 1874.
- Mesterházy 1993. = Mesterházy Károly: Régészeti adatok Magyarország 10 – 11. századi kereskedelméhez. In: Századok 127 (1993) 450 – 468.
- MGH. Chronica Polonorum = Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum IX. Ed. Pertz, Georgius Heinrichus. Hannover, 1851. 418 – 478.

- MGH. Cosmae Pragensis chronica Boemorum = Cosmae Pragensis chronica Boemorum. Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum nova series II. Ed. Bretholz, Bertold. Berlin, 1923.
- MGH. Die Chronik der Böhmen = Cosmae Pragensis chronica Boemorum. MGH. Scriptores rerum Germanicarum nova series II. Ed. Bretholz, Bertold. Berlin, 1923.
- Michna – Pojsl 1988. = Michna, Pavel – Pojsl, Miloslav: Románský palác na olomouckém hradě. Brno, 1988.
- MMFH. III. = Magnae Moraviae fontes historici III. Ed. Barttoňkova, Dagmar – Večerka, Radoslav. Brno, 1969.
- Murarik 1937. = Murarik Antal: A lélekváltság (Donum pro salute animae). In: Regnum 1937. 155 – 167.
- Nevizánsky 1996. = Nevizánsky Gábor: Magyar jellegű régészeti leletek Cseh- és Morvaországban. In: Magyarok térben és időben. Nemzetközi Hungarológiai Konferencia Tatabánya – Esztergom 1996. május 28 – 31. Szerk. Fülöp Éva Márta. Tata, 1999. 125 – 139.
- Novy 1974. = Novy, Rostislav: Der Kirchenbesitz und seine Verwaltung. In: Bohemia Sacra. Das Christentum in Böhmen 973 – 1973. Hg. Seibt, Ferdinand. Düsseldorf, 1974. 48 – 60.
- Osvald 1957. = Osvald Ferenc: Adatok a magyarországi premontreiek Árpád-kori történetéhez. In: Művészettörténeti Értesítő 6 (1957) 231 – 254.
- Peyer 1983. = Peyer, Hans Conrad: Gastfreundschaft und kommerzielle Gastlichkeit im Mittelalter. München, 1983.
- Přazak 2006. = Přazak, Richárd: Szent István és az Árpád-házi királyok képe a régi cseh irodalomban. In: „Hol vagy István király”. In: A Szent István-hagyomány évszázadai. Szerk. Bene Sándor. Budapest, 2006. 292 – 298.
- Profantová 1992. = Profantová, Nada – Lutovský, Michal: Staromadarske nálezy z Čech. In: Sborník společnosti přátel starožitnosti 3 (1992) 3 – 16.
- Püspöki 1989. = Püspöki Nagy Péter: Piacok és vásárok kezdetei Magyarországon 1000 – 1301. Bratislava, 1989.
- Romhányi 2000. = F. Romhányi Beatrix: Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Budapest, 2000.
- Schaller 1974. = Schaller, Hans Martin: Der heilige Tag als Termin mittelalterlicher Staatsakte. In: Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 30 (1974) 1 – 24.
- Schuler 1983. = Schuler, Thomas: Gastlichkeit im karolingischen Benediktinerklöster. Anspruch und Wirklichkeit. In: Gastfreundschaft, Taverne und Gasthaus im Mittelalter. Hg. Peyer, Hans Conrad. München, 1983. 21 – 36.
- SRH. I – II. = Scriptores rerum Hungaricarum I – II. Ed. Szentpétery, E. Budapest, 1937 – 1938.
- Třeštitík 2000. = Třeštitík, Dušan: „Ein große Stadt der Slawen Namens Prag”. In: www.sendme.cz/trestik/einegrosse.htm cseh verzió „Veliké město Slovanu jménem Praha” In: Přemyslovsky stát kolem roku 1000. Ed. Polansky, L.; Sláma, J.; Třeštitík, Dušan, Praha, 2000. 49 – 70.
- Třeštitík 2001. = Třeštitík, Dušan: A csehek és a magyarok a 10. században. In: Történelmi Szemle 2001. 133 – 142.
- Veszprémy 1998. = Veszprémy László: Szent Adalbert és Magyarország. Historiográfiai áttekintés. In: Ars Historica 1998. 321 – 337.
- Wertner 1892. = Wertner Mór: Az Árpádok családi története. Nagybecskerek, 1892.
- Wihoda = Wihoda, Martin: Die Herrscherslegitimation im böhmischen Fürstentum des 11. Jahrhunderts. In: Das Charisma. Funktionen und symbolische Repräsentationen. Hg. Rychterová, Pavlina – Seit, Stefan – Veit, Raphaela. Berlin, 2007. 385 – 404.
- Závodszyky 1904. = Závodszyky Levente: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Budapest, 1904.
- Zeschick 1982. = Zeschick, Johannes: Die Benediktinerin Böhmen und Mähren. In: Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen – Mähren – Schlesien 6 (1982) 38 – 102.
- Zsoldos 2001. = Zsoldos Attila: Szepes megye kialakulása. In: Történelmi Szemle 43 (2001) 19– 31.